

RADIOVOJE DAVIDOVIĆ

ONEG ŠABAT I GEMILUT HASADIM

SVEDOČANSTVA IZ JEVREJSKE 16

BEOGRAD, 2010.

*„Ne odbaci me me pod
starost kad me izda snaga,
ne ostavi me“*

(Psalmi, 71:9)

DOLAZAK NA JALIJU

Pre pada Beograda pod tursku vladavinu 1521. godine, došlo je do progona Jevreja iz Španije, Portugalije i Mađarske. U Beograd su se nastanili još četrdesetih godina 16. veka na delu Dorćola poznatom pod imenom Jalijska. Jalijska se prostirala od Malog Kalemegdana do Stare električne centrale i dunavske obale. Ovaj kraj je nazvan „Jevrejska mahala“ (mala).

Prvi pisani tragovi o Jevrejima u Beogradu datiraju iz 1560. godine u zapisima rabina i turskom popisu stanovništva. Na osnovu zapisa „Put od Budima do Beograda ili opis palanke između Budima i Beograda i okoline“ austrijskog putopisca barona Hajnriha Otendorfa iz 1663. godine Jevreji su živeli u dunavskom kraju u velikoj dvospratnoj kući na sprat. Ova kuća vidi se na Zojterovom planu Beograda iz 1735. godine i označena je kao Dvorište turskih Jevreja dok je na istom planu nacrtana još jedna manja zgrada iznad današnje Ulice cara Dušana i obeležena je kao Dvorište nemačkih Jevreja.

U Mahali su živeli Sefardi koji su bili najbrojniji i govorili su španskim jezikom (ladino). Svojim dolaskom doneli su običaje prožete mavarskom i španskom kulturom. Bavili su se raznim zanatima. Bili su tu: ajori (preprodavci) đumrukdžije (carinski posrednici) samsari (kožari) telali (starinari) burekdžije koji su prodavali sefardske specijalitete burikitas (vrsta pite) burmuels (kolači od *maca*) ćaldikus, frižaldas (vrsta bureka) kizadas, roskitas, (vrsta kolača) kasnije alasi, drvvari, krojači, lekari, trgovci i drugi. Roba se prodavala ispred radnji, mušterije su se dozivale na sav glas, vukle za rukav i nisu se puštale dok nešto ne kupe. Čuli su se najrazličitiji jezici – srpski, turski, cincarski, jevrejsko – španski i videla različita nošnja.

U ovom kraju ulice (sokaci) su bile uske, krivudave, noću osvetljene fenjerima. Danju im je život davalo mnoštvo trgovaca ispred dućana naročito nedeljom. Posebno je bilo živo subotom ili u vreme jevrejskog praznika Purim kada su se priređivali vašari. Jevreji su tada išli u šarenim odelima, maskirani a u goste su im dolazili Beograđani iz ostalih delova grada. Trpeze su bile postavljane celog dana i gostili se raznim đakonijama i slatkišima nazvanim juzlime i tišpišti. U zapisima tadašnjih putopisaca ovo je bio najveseliji kraj. U jalijskim kafanama veselje je bilo naročito veliko posle bogatog ribarskog ulova.

Jevreji su se okupljali oko svojih opština a one su bile obično oko sinagoga. Rabini su bili istovremeno i učitelji. U Beogradu su ih nazivali hamami i sva jevrejska deca morala su da idu u školu. Na osnovu istorijskih izvora beogradska Jevrejska zajednica je najviši kulturni procvat doživela tokom 17. veka kada je u Beogradu postojala ješiva.

Posle dolaska Austrijanaca (1718) doseljava se i veći broj Jevreja. Pored Sefardske opštine koju su činili turski Jevreji osnovali su i aškenasku i podigli sinagogu i školu. U periodu austrijske vladavine jevrejska zajednica se proširila i iznad današnje Ulice cara Dušana.

Osim stambenih zgrada, u Jevrejskoj četvrti su postojale i sinagoge. Najpoznatija je bila Stara sinagoga (*El kal vježo*). Nalazila se između današnjih ulica Tadeuša Koščuška, Visokog Stevana, Jevrejske i Solunske ulice (nekadašnja Mojsijeva ulica). Više puta je stradala u ratovima ali je obnavljana. Do Drugog svetskog rata bila je bogomolja. Srušena je 1952. godine a na njenom mestu danas se nalazi manje sportsko igralište.

Stvaranjem nezavisne Srbije, posle srpskih ustanaka, otvoreno je novo poglavlje u istoriji beogradskih Jevreja. Početkom 19. veka, za vreme vladavine kneza Miloša, javljaju se prvi znaci aktivnijeg i slobodnijeg života Jevreja u Beogradu i Srbiji i stepen njihovih prava i njihov položaj zavisili su od promena vlasti u srpskoj državi. Tek posle Berlinskog kongresa 1878. godine data su Jevrejima Ustavom sva prava koja su imali i srpski građani.

Jevreji Beograda su se i odelom razlikovali od svojih sugrađana ali s težnjom da se u pogledu nošnje približe svojoj sredini. Kao i trgovci Grci i Cincari nosili su anterije i dokolene čakšire zvane potur s pojasom. Na glavi su imali turske fesove ili male kapice često obavijene plavim muselimom. Žene su imale razne nošnje, suknje, košulje, tunike na jermenski način a imućne su bile pokrivenne nakitima. Kose kod devojaka razlikovale su se od kose udatih, koje su bile svedene u pletenice, punđe, kao što je to bilo i kod Turkinja. Kod muškaraca kosa je puštana pored ušiju, a brada im je uvek davala legitimaciju o pripadnosti. Dok su Evropljani i Srbi nosili cipele, čizme i papuče crne boje, Jevreji su izabrali ljubičastu (za imućnije) i plavu boju za ljude iz narodnih slojeva. Turski Mojsijevci su imali posebne predrasude, u čemu su se takođe razlikovali od svoje sabraće. Lastavice su bile kod njih na visokoj ceni, jer je postojalo predanje da su one nosile vodu u kljunu da se gasi požar prilikom rušenja jerusalimskog hrama; one su pocrnile od gara tom prilikom i trajno su zadržale crnu boju. U periodu turske vladavine Jevreji nisu smeli nositi odelo zelene ili crvene boje ni belu nego žutu čalmu.

Za vreme vladavine kneza Miloša u Beogradu je 1855. godine izvršen popis stanovništva. Strukturu jevrejskog življa u tom momentu su činili: amali (nosači) bakali, čauši (služitelji sinagoga i groblja) grošićari (sitničari) jorgandžije, kafedžije, kalfe (pomoćnici) kazasi (obučari) kožari, madraceri, mesari, opančari, piljari, samsari, sarafi (menjači novca), simidžije (pekari) sluge, tenećerdžije (limari) terzije (krojači) trgovci, šerpendžije, šnajderi, učitelji i lica bez zanimanja.

Godine 1862. Sefardska opština podigla je svoju školsku zgradu mildar, u Solunskoj ulici, u kojoj su se nalazile kancelarije opštine, rabinata, biblioteka i prostorija za sastanke. U istoj ulici u broju 11 bio je amam (mikve).

Osamdesetih godina devetnaestog veka podignuta je Nova sinagoga (*El kal nuveo*). Prilaz do nje vodio je iz Solunske ulice kroz sokak praoca Jakova (Jakovljeva) do današnje

Ulice Mike Alasa a nalazila se između Jevrejske i Ulice braće Baruh (nekadašnja Avramova ulica). Posetioци Nove sinagoge bili su siromašni članovi zajednice a službu su vršili rabini David Demajo i Avram Alkalaj (Nova sinagoga porušena je za vreme Prvog svetskog rata).

Posle odlaska Turaka iz Beograda, krajem devetnaestog veka (1878) imućniji dorćolski Jevreji podižu kuće u gornjem delu Dorćola (Zerek) na Savamali i Tašmajdanu. U Jaliji ostaju skromnije porodice i sitni trgovci. Ova pojava nazvana je „los de arriba“ (los de arriba – oni iz gornjeg kraja) dok su Sefardi koji su ostali verni Jaliji bili „los de abajo“ (los de abaju – oni iz donjeg dela).

Prema opisu M. J. Petrovića „kuće su u tom kraju bile proste, niske, ćeramidama pokrивene. Završni redovi ćeramida rukom se hvataju i popravljaju se ono što vetar ošteti. Bolje kuće su zidom ograđene. Zid od kamena, oblepljen je blatom od žute zemlje pomešan sa slamom. To spolja vremenom otpadne i iz mesta gde se kamenovi sastavljaju vire ćuperci slame. Kapije drvene sa mandalama. Na mnogima poveća gvozdена alka. Nešto slično zvekirima. Pred kapijom poveći kamen. Tu se sedi. Ulaz u avliju otkriva stazu sa retkim ostrim kamenjem po njoj. Oni tobože predstavljaju kaldrmu. Desno i levo cveće, cveće...Sve od ulice pa do ulaza u kuću. Manir toga vremena to je nalagao i smatralo se, baš to za lepo i gospodstveno...“

Za vreme zimskih praznika često su priređivana posela. Igralo se i veselilo uz španske romanse pevane uz talambase i daire zvane pandero. Zimi je bio najveseliji praznik Purim. Na prvi pucanj prangije okupljala su se deca i gledala scene maskiranih igrača. Omiljena je bila vrsta pantomime o lepoj kraljici Esteri, njenom ujaku Mordehaju i persijskom kralju Ahašverošu (Kserksu) koji se zaljubio u Esteru iz Jerusalima i učinio je persijskom kraljicom koja je spasla svoj narod (po drugim izvorima reč je o carici i caru).

Sliku romantičnog života jevrejske porodice na Jaliji dao je Hajim S. Davičo prvi prevodilac sa španskog jezika, diplomata, književnik i pozorišni kritičar. Ovaj deo Beograda

opisao je kao kraj u kojem ima mirisnih bašti punih cveća ispred kojih sede starije sefartkinje i pevaju romanse. Mlade devojke slušale su ih sa setom jer se većina mladalačkih ljubavi završavala tragično. Patrijarhalni život, stroga pravila i dužnosti u okviru porodice bili su neprikosnoveni. O suboti, najznačajnijem danu u sedmici, Hajim S. Davičo piše: „To je ne samo dan odmora nego i dan u koji se u duši Jevreja spušta duh ljubavi, duh verskog misticizma, neki plemićki ponos njihove plemenitosti i veroispovedne povesti.“

Početakom 20. veka Jevreji Beograda izgradili su novu sinagogu *Bet Jizrael* (Dom Izraela) u Ulici cara Uroša. Otvorena je 8.9.1908. godine a razorena prilikom šestoaprilskog bombardovanja Beograda 1941. godine i zapaljena pri povlačenju Nemaca. Na njenom mestu danas se nalazi Galerija fresaka. Izgradnja ove sinagoge predstavljala je simbol asimilacije Jevreja sa ostalim stanovništvom i napuštanja Jalijske četvrti kao isključive jevrejske četvrti. U Beogradu su u to vreme živela 4192 stanovnika Mojsijeve veroispovesti.

Vremenom, Beogradski Jevreji su sve više napuštali patrijarhalni način života. Mada su trgovina i zanatstvo i dalje bili najviše zastupljeni oni se usavršavaju i u drugim oblastima. Jevrejska omladina je odlazila na dalje školovanje i tako se umnožava broj Jevreja lekara, advokata, inženjera, arhitekata, profesora.

Za vreme Prvog svetskog rata, 1915. godine, na Jalijskoj su se vodile krvave borbe. Jevrejska mahala bila je potpuno razrušena. Posle završetka rata na mestu starih udžerica podignute su nove kuće čiji stanari većinom nisu bili Jevreji. Mahala je naglo izgubila karakter jevrejskog kvarta. Iščezao je i sefardski jezik ladino. Njime su se služili samo u retkim porodicama gde su se sačuvala poslovice, španske jevrejske pesme i romanse.

NEGOVANJE TRADICIJE (1923-1938)

Stvaranjem države Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine dovelo je do velikih migracija pojedinih slojeva društva. Posle završetka Prvog svetskog rata u Beograd su se doselile mnogobrojne porodice iz unutrašnjosti Srbije, Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Hrvatske i Slovenije. Nivelacija životnog standarda osetila se i među beogradskim Sefardima.

Do početka Drugog svetskog rata u Beogradu je aktivno radio veći broj jevrejskih društava, ustanova i organizacija; kulturnih, prosvetnih, omladinskih, verskih, dobrotvornih, cionističkih, sportskih, radničkih, humanitarnih i drugih. Između ostalih, postojali su: Akiba, Bikur holim (Poseta bolesnicima) Bratstvo, Cion, Cionističko – revizionistička organizacija „Vladimir Žabotinski“, Dom starica i staraca Mojsijevaca, Enijej hair, Ezrat ahim (Bratska pomoć) Gibor (Junak) Gideon, Hašomer hacair (Mladi stražar) Hevra kadiša (Pogrebno društvo) Hug ivri (Krug hebrejista) Jevrejski akademski hor, Jevrejska čitaonica, Jevrejsko žensko društvo, Jevrejsko gimnastičarsko društvo, Jevrejsko omladinsko udruženje - Radna omladina, Jevrejski prosvetni klub „Maks Nordau“, Jevrejsko žensko društvo „Dobrotvor“, Jedinstvo, Karmel, Klub cionista aktivista, Klub13, Magen David (Davidov štit) Malbiš arumim - Gurman, Mesna cionistička organizacija, Mevaser (Glasnik) Milosrđe, Mladost, Plavo belo pleme „Teodor Hercl“, Potpora, Solomon Azriel, Srpsko - jevrejsko pevačko društvo, Tehelet - lavan (Plavo – beli) Šemaja Demajo i niz drugih.

Jedno od najmasovnijih društava, između dva svetska rata u Beogradu, zasnovano na očuvanju tradicije bilo je društvo „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ osnovano 19. marta 1900. godine. Delovalo je pod zaštitom Crkveno - školske jevrejske opštine i gotovo svi beogradski Jevreji bili su njegovi članovi.

Osnovni ciljevi društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ ogledali su se u negovanju milosrđa i plemenitosti među svojim članovima što se manifestovalo u potpomaganju u slučaju bolesti ili smrti, negovanju svih bolesnika uz pomoć negovatelja (*vilandor*) posebno noću, održavanju verskih obreda posle smrti svojih članova. Svakom umrlom članu Društvo je učinilo *akafort* (kruženje oko odra) čak je davalo i besplatnu *murtažu* (pokrov-košulja za umrle). Za vreme sedmice ožalošćenom (*avel*) je, pored molitve, održavan svakodnevni pomen (*limud*) po privatnim domovima koji se ranije upražnjavao u Beogradu ali je vremenom kao verski običaj nestao.

Takođe, svim umrlim članovima Društvo je organizovalo besplatan parastos o prvom i jedanaestom mesecu po smrti kao i u prvu subotu koja je prethodila danu godišnjice za vreme *seuda šlišit* (treći obrok) a na sam dan godišnjice pomen (*skava*) u sinagogi. Siromašni članovi Društva, osim besplatnih obreda, imali su pravo na novčanu pomoć iz društvene kase.

Da bi privukla što širi krug jevrejskog življa uprava Društva je vodila tačnu evidenciju datuma smrti svojih članova i za mesečni pomen i godišnjicu dostavljala rodbini umrlih poziv za pomen koji se obavljao u zgradi „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“.

Posle uobičajenog rituala za *seuda šlišit* uz *aškavu* (molitva) čitana su imena čiji *limud* pada na taj dan a rođaci su izgovarali *kadiš* (molitva za umrle). U radne dane članovi su se u domu Društva sastajali čitali i pevali izvode iz *Tanaha* sa prevodom na jevrejsko-španski. Tri puta godišnje priređivani su svečani sastanci koji su trajali celu noć, na kojima su se čitali odlomci iz *Tanaha*, delovi iz *Gemare*, *Mišne*, *Midraša*, *Slihot*, *Zohara* i svih 150 *Tehilim* (Psalma).

Upravni odbor bio je sastavljen od dvanaest članova i birao se svake treće godine. Skupštinu su činili samo muški članovi Društva koji su imali pravo odlučivanja.

Kada je početkom dvadesetih godina 20. veka Društvo kadrovski i finansijski ojačalo došlo se na ideju da se sazida zgrada društvenog Doma na sopstvenom imanju u Dorćolskom kvartu na placu u Jevrejskoj broj 24 (danas broj 16).

Prvog oktobra 1921. godine, Društvo „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“, pod zaštitom Crkveno - školske jevrejske opštine Beograd, izdalo je obveznice zajma, nominalne vrednosti od pet stotina dinara sa kamatom od šest odsto, za podizanje društvenog Doma. Obveznicu sa ćirilničnim pismom i hebrejskim aplikacijama, štampali su „Rožnakovski i drug d. d.“ iz Zagreba. Bila je ilustrovana dvema gravurama: sa desne strane žena stoji jednom nogom na globusu i prosipa novčiće iz torbe a sa leve strane druga žena drži bolesnika na krilu a iza nje je u pozadini skica bolnice sa natpisom „Oneg Šabat 1922“. Obveznica je bila dimenzija 37 x 49 cm sa okvirom od malih i velikih Davidovih zvezda. Korišćena je za potrebe solidarnosti i potpore siromašnim familijama i njihovih izdataka povodom održavanja *Šabata*, višestruke pomoći, davanju kredita, podizanju sinagoge i bolnice.

Sredstva Društva obezbeđivana su od upisnina i mesečnih uloga redovnih i pomažućih članova, dobrotvora, prihoda od diskosa, zaveštanja, prihoda od društvene imovine, zabava i drugih izvora.

Za počasne članove Društva birani su članovi koji su imali velikih zasluga, na predlog uprave ili članova. Redovni članovi mogli su biti sva lica Mojsijeve vere, oba pola, bez razlike u godinama sa boravkom u Beogradu.

Zahvaljujući prodatim obveznicama, dobrovoljnim priložima i kreditu, dobijenom od Državne hipotekarne banke, sakupljena su sredstva za zidanje zgrade društvenog Doma u Jevrejskoj ulici. Za projektanta je izabran arhitekta Samuel Sumbul dok je izvođenje radova povereno inženjeru Hajimu Isakoviću. Obojica su radili u zajedničkoj firmi „Arhitektonsko - građevinsko preduzeće arh. S. Sumbul i inž. H. Isaković“ u Ulici cara Dušana broj 48 na Dorćolu.

Zidanje zgrade počelo je juna 1922. godine a 18. januara sledeće godine je završena što je bila rekordna brzina. Plac na kojem je sazidana zgrada nalazio se u Dorćolskom kvartu, blok 69, parcela broj 6.

Osnovna kompoziciona shema urađena je kao reminiscencija na rustično obrađeno prizemlje renesansnih palata u akademskom arhitektonskom maniru. Fasada objekta je projektovana asimetrično u eklektičkoj arhitekturi sa bogatim plastičnim dekoracijama u kojima dominiraju istočnjački elementi. Dekorativne slepe arkadice iznad prozora prvoga sprata i prelomljeni lukovi prozora drugog sprata, obrada balkona kao i zvezdasti i zupčasti motivi krovnih venaca, otkrivaju uticaj mavarske arhitekture. Na fasadi je posebno istaknut duh romantizma i secesije sa orijentalnim motivima a dekorativni eklektički stil još više je naglasio njenu namenu. Zgrada ima kamenu soklu i prizemlje u imitaciji kamena sa uvučenim horizontalnim fugama. Vrlo bogato je obrađen ulazni portal. Na vrhu zgrade napravljena su dva kubeta oivičena zvezdama a na prvom spratu terasa. Rizalit Doma završava se iznad prozora drugog sprata. Na fasadi su postavljena dva natpisa. Prvi iznad Davidove zvezde, u visini mansarde, ispisani ćiriličnim i hebrejskim slovima „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“. Drugi u medaljonu iznad ulaznih vrata je glasio „Ne odbaci me pod starost, kad me izda snaga, ne ostavi me.“

U toku izgradnje društvenog Doma prvobitni projekat imao je manje izmene (oktobar 1922) kada je, u prizemlju velike sale, dograđena galerija. Zgrada je napravljena sa dva ulaza. Sa leve strane ulazilo se u veliku salu od 209 kvadratnih metara koja je mogla da primi pet stotina posetilaca. Desni ulaz bio je namenjen korisnicima društvenih stanova.

Velike zasluge za zidanje društvenog Doma imao je Nisim B. Aron tadašnji predsednik Društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ i ugledni beogradski trgovac.

U najužem rukovodstvu Društva su bili: Isak B. Rafael, potpredsednik, Hajim Medina, blagajnik, David Adut, pomoćnik blagajnika i članovi Uprave: Avram Arueti, Bension I.

Bension, Binja Nahum, Gavra Koen, Isak Ašer Baruh, Jakov Kalmić, Moša J. Alkalaj, Rahaim Rubinović, kontrolori: David Cevi Koen, Hajim Almuzlino i Šalom Ruso.

Osvećenje Doma (*hanukat abajit*) Društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ obavljeno je 4. marta 1923. godine. O ovom velikom događaju, iz života beogradskih Jevreja, zagrebački list „Židov“ objavio je na strani 5, u broju od 16. marta 1923. godine, tekst sledeće sadržine:

„Na dan 4. marta u 9 i pol časova prije podne obavljeno je na svečan način osvećenje novo podignutog doma, pomenutog društva, na čijem je čelu uvaženi beogradski trgovac g. Nisim B. Aron kome je u zajednici sa ostalim zauzimljivim članovima Uprave pošlo za rukom da srećno savladaju sve teškoće i ispune svoju zamisao podižući ovu velelepnu palatu, što služi kao primjer pregaoštva. Ovu svečanost počastio je svojim prisustvom ministar vjera g. Ljuba Jovanović, predstavnici beogradske općine, obaju jevrejskih općina i ovdašnje korporacije, priličan broj uglednih sugrađana Srba kao i veliki broj jevrejske publike obeju spola. Religiozni akt osvećenja izvršio je glavni rabinar dr Isak A. Alkalaj uz asistenciju ostalog sveštenstva i zbora Srpsko - jevrejskog pevačkog društva. Potom je glavni rabinar dr Isak A. Alkalaj održao govor u kome je opisao značaj rada ovoga društva na kulturnom, religioznom i humanitarnom polju koji uprava ima sada u novoj zgradi da nastavi svoju delatnost sa još većim poletom. Ministar vjera g. Ljuba Jovanović pohvalno govori o patriotskom radu našega duhovnog vođe glavnoga rabinera g. Isaka A. Alkalaja za vreme prošlih ratova kao i jevrejske opštine koje su i pre ratova po svojoj slozi i radu bili primjer svima opštinama i državi, želi da se Jevreji i nadalje posvete kulturnom, religioznom i humanom radu i u tom dođu do savršenstva. Klicanjem Njegovom Veličanstvu Kralju i Kraljici i kraljevskoj vladi i svekolikom narodu Srba, Hrvata i Slovenaca zaključena je ova svečanost. Hor Srpsko - Jevrejskog pevačkog društva otpjevao je *Hatikvu* i državnu himnu.

Istoga dana, pre podne, bilo je narodno veselje a uveče banket. Sutradan bio je banket sa istim jelima kao i prošlog dana za sirotinju.“

U velikoj sali zgrade „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ održavale su se sve vrste javnih skupova (čajanke, koncerti sa igrankama, matinea, opštinski izbori, predavanja, skupštine, svadbe, verske svečanosti).

Za praznik *Hamiša asar bišvat (Tubišvat)* ili kako su ga ovde nazivali Frutas deci su deljene kesice sa voćem i slatkišima koje su pripremale članice ženskih društava. U platnenim kesicama, šivenim najčešće od somota, stavljalo se obično suvo i koštunjavo voće: orasi, lešnici, bademi, šljive, smokve, datule (urme) ali i kikiriki, jabuke. Svečanost se održavala u velikoj sali „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ gde su bili stolovi u obliku potkovice i na njima poređani tanjiri sa petnaest vrsta voća. Na svakom tanjiru stajala je jabuka u kojoj je zabodena plavo - bela zastavica. Pored tanjira bile su kesice za voće. Svako dete je posle otpevane himne *Hatikva*, iz svog molitvenika pročitao 126 psalm *Šir Hamalot* koji je ranije uvežbavan kod kuće ili u školi. Tek posle ceremonije bilo je dozvoljeno jesti voće.

Povodom praznika *Hanuka* priređivane su pozorišne predstave omladinskog društva „Maks Nordau“ i pričalo o hrabrim Makabejcima.

Za praznik *Lag baomer* polagali su se ispiti iz veronauke. Pored ostalog, tutori čitaonice *Tikun hacot* i školska sekcija Crkveno – školske jevrejske opštine priređivali su priredbe na kojima su učestvovali hor učenika i učenica jevrejske škole i sveštenik Eli Barzelaj. Sva ženska društva, bez razlike cionistička ili neutralna, organizovala su izlete u Košutnjaku gde su priređivale igre za decu.

Najveselije se proslavljao *Purim* kada su se po tradiciji održavali maskenbalovi a uveče priređivane pozorišne predstave posvećene princezi Esteri. Pozorišni komad „Kraljica Ester“ i dramu iz jevrejske istorije „Juda Makabi“ od rabina Šabtaja Djaena prevela je i priredila poznata učiteljica, iz jevrejske škole u Dunavskom kraju Estira Š. Ruso. Sa dosta

uspeha izvodili su ih članovi jevrejskog prosvetnog kluba i amaterskog pozorišta „Maks Nordau“.

Velika sala korišćena je i za sve vrste porodičnog slavlja i svečanosti od rođenja do smrti. Svečanost *brit mila* (obrezivanje) obavljala se kod kuće ili u sinagogi ali i u ovom prostoru. Sala je iznajmljivana i za dan stupanja u versko punoletstvo trinaestogodišnjih dečaka *Bar micva* ali i za svadbe.

Za vreme velikih verskih praznika *Roš ašana* (Nova godina) i *Jom kipur* (Praznik pomirenja) u svečanoj sali privremeno je bila otvorena bogomolja.

Tridesetih godina karakter svečanosti se dosta promenio. Umesto tradicionalnih sadržaja, vezanih za pojedine praznike, naglasak je stavljen na očuvanje sefardske kulture i propagiranje novih nacionalnih ideja.

Povodom odlaska u penziju, jedne od prvih učiteljica Mojsijeve vere, iz jevrejske škole na Dunavskom kraju Estire Š. Ruso, u zgradi „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ priređena je velika svečanost. Sve okolne ulice (Solunska, Princa Evgenija - danas Braće Baruh, Cara Dušana) i Jevrejska bile su tog 1. juna 1924. godine okićene u čast slavljenice. Komšije, prijatelji i njeni poštovaoci pozdravljali su je od njenog stana do ulaska u zgradu „Oneg Šabat“ u Jevrejskoj broj 24 (16) gde joj je priređen svečan doček. Odbor za proslavu i pevačko društvo pevalo je „Živela“ a đaci u špaliru, obučeni u gimnastičare s palicama i obručima, pozdravljali su je i bacali cveće. Svečane govore održali su vrhovni rabin dr Isak Alkalaj, izaslanik Ministarstva prosvete i predstavnici đaka trećeg i četvrtog razreda. Vrhovni rabin Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca dr Isak A. Alkalaj, uputio je ove reči slavljenici:

„Spokojan je i srećan nesumnjivo, samo onaj koji, na izmaku mladih godina, ne izdahne kad se osvrne na prošlost, već se uveri i oseti da je ispunio svoj život nečim lepšim, da je koristio sredini svojoj, da je imao zašta živeti.

Vi, vredna, savesna i neumorna gospođo Estiro, doživeste takvu punu radost. Pune 32 godine vaspitnog i kulturnog rada stoje za vama, pune trideset dve generacije pominju vas sa poštom i ljubavlju. A vi biste jedna od onih koja je imala da krči put, i delaste u dane kad se nije smelo biti osetljiv na tegobe i nezahvalnosti već biti jak da bi se istrajalo.

Mi, Jevreji, najviše imamo razloga da osetimo o vašoj proslavi, vaše divne zasluge i da pozdravimo takav život posvećen najsvetlijim ciljevima i podizanja podmlatka i vaspitanju njegovom kultivisanju rodoljublja, stvaranja idealizma, uzdizanju duhovnom i moralnom.

Neka se vazda pomene vaše ime kao primer i uzor. Blago vama, što će se na vas ukazivati kao na ženu koja je činila čast jednoj celoj zajednici.“

Posle pozdravnih govora i predaje albuma hor Srpsko - Jevrejskog pevačkog društva otpevao je „Aleluja“. Pre i posle prepodnevne svečanosti prodavala se knjiga, pod nazivom, „Spomenica gospođe Estire Š. Ruso učiteljice na dan proslave 32. godine prosvetnog - nacionalnog i humanog rada 1. juna 1924“. Prihod je uplaćen u humane svrhe. Proslava je nastavljena u tri sata po podne nastupom hora Srpsko – Jevrejskog pevačkog društva koji je pevao „Krstonosci na moru“ i svirao je orkestar „Lira“. Slavljenica je sa svojim učenicima izvela komad „Radosti posle rada“ a zatim je gospodin Isak Armidi otpevao jednu pesmu. Na kraju ponovo je nastupio hor sa pesmom „Haj, nek planu srca mlada“ od Stanislava Biničkog. Veselje je trajalo do sedam sati a od osam je bio komers (svečana gozba).

O događajima u zgradi „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ redovno je izveštavala štampa. Povodom jevrejskog praznika *Hanuka*, dnevni list „Politika“ u broju od 13. decembra 1928. godine, objavio je tekst „Dan milosrđa u domu „Oneg Šabat“ u kojem je opisan jedan dan osmodnevnog praznika. U tekstu je pisalo:

„Već šest dana naši sugrađani mojsijeve vere proslavljaju svoj najveći praznik „Hanuka“. A jučerašnji dan, posvećen milosrđu i humanosti, obavljen je na vrlo svečan način

u velikoj sali jevrejskog doma „Oneg Šabat“. Juče, po podne, Beogradsko Žensko jevrejsko društvo delilo je svoje poklone siromašnoj deci i samohranim staricama.

Oko 3 časa, po podne, svečana sala „Oneg Šabat“ bila je dupke puna sveta. Za stolom sedela su mala deca, dok su starice, njih oko trideset na broju, sedele kraj ulice. U redovima napred nalazile su se gospođe članice Jevrejskog Društva sa svojom decom.

Svečanost je otpočela crkvenim obredom, paljenjem žiška, koji je obavio vrhovni rabiner g. dr Isak A. Alkalaj koji je zatim održao propoved o potrebi održavanja tradicije, o čuvanju praznika i patrijarhalnog duha u porodicama.

„Trebalo da budemo dobri rodoljubi i ispravni građani naše otadžbine ali treba da se čuvamo odrođavanja i stranputnice kojom mogu naša deca da pođu“, rekao je ovom prilikom g. dr Alkalaj.

Za ovim je otpočeo koncertni deo. Dečji hor otpevao je himnu, a zatim je jedna grupa od šest devojčica izvela živu sliku, u kojoj su devojčice prikazale praznik *Hanuke*, predstavljajući svaka svećicu. Jedna mala devojčica, u ime svojih drugarica, recitovala je jednu prigodnu deklamaciju, u kojoj se zahvalila plemenitim gospođama koje su ih oblačile i učinile im radost o velikom prazniku.

Najzad je govorila gospođa Sofija Almuli. U ime Jevrejskog Ženskog društva pročitala je spisak dobrotvora i priložnika i pozvala dobre ljude da i ubuduće poklanjaju pažnju i priloge humanoj akciji jevrejskih žena.

Na kraju razdati su pokloni. Četrdeset pet devojčica dobilo je čitavu opremu: rublje, haljine, zimske kapute, obuću i kape. Sem toga, sva su deca dobila užinu i poklon u novcu. Posle dece obdarene su starice njih dvadeset i šest na broju. I one su dobile toplo zimsko odelo i rublje. Sem toga pripomoć u novcu, koja je ovoga puta bila dvaput veća od one koje ove starice primaju ostalih dana.

Bilo je dirljivo posmatrati ovu dečju radost i razdraganost i zahvalnost samohranih starica...“

Jevrejeko Žensko društvo svake godine, povodom praznika *Hanuka*, tradicionalno je organizovalo *albašu* (oblačenje) u zgradi „Oneg Šabat“. O značaju praznika govorili su ugledni članovi jevrejske zajednice, deca su izvodila zabavni program a najsiromašniji su darivani poklonima. Povodom jedne *Hanuka* svečanosti „Hašomer hacaira“ održane 23. decembra 1932. godine u domu „Oneg Šabat“ beogradski dopisnik lista „Židov“ objavio je, u istoimenom listu, tekst sledeće sadržine:

„U nedelju 23. decembra o. g. u tri časa po podne, proslavljena je *Hanuka* na najlepší način od strane naših najmlađih.

Kfirim i b' ne midbar kena „Hašomer hacaira“ priredili su *Hanuka* svečanost za sebe, svoje roditelje i drugove u sali „Oneg Šabat“.

Na čelu sa svojim vođama, 48 najmlađih članova „Hašomer hacaira“, pred punom salom njihovih starijih drugova i nešto vrlo odabrane publike, većinom roditelja same dece, posle izvršenog verskog obreda paljenja svećica i otpevane pesme *Maoz cur* (Moćna stena) deca su deklemovala, pevala i pričala na hebrejskom i srpsko - hrvatskom stvari koje govore o *Erec Jizraelu* i životu *haluca* u njemu.

Iznad podujuma, na kome su deca izvodila svoj program s desne strane bila je jugoslovenska zastava sa napisom „Budi spreman“ a s leve strane plavo - bela sa napisom na hebrejskom *Hazak veemac*. Prisutne je pozdravio i u jednoj vrlo lepoj ubedljivoj formi izneo rad dece i njihov život u *kenu* kao i na godišnjem logoru, jedan od vođa Vili Štajndler.

Dok se s jedne strane govori nepovoljno o radu ove cionističke organizacije, dotle ova mala, ali tako uspela manifestacija najjasnije govori o pozitivnosti načina odgajanja dece. Nećemo preterati ako s iskrenom radošću konstatujemo, da u Beogradu danas postoji jedna

organizacija i disciplinovana omladina, koja ima jednu manu, po mišljenju izvesnih, da radi 100 odsto cionistički.

Na svečanosti skupljalo se za KKL“.

Na osnovu sporazuma uprave Društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ i Doma starica i staraca Mojsijevaca od 1. maja 1929. godine u zgradi u Jevrejskoj 24 (16) otvoren je Dom za stara i iznemogla lica. Na korišćenje su dobili dva stana na prvom spratu, uz plaćanje mesečne kirije od tri hiljade dinara do vremena kada ističe poslednja rata kredita Državnoj Hipotekarnoj banci uzeta za zidanje ove zgrade.

Povodom otvaranja Doma za stara lica Društvo „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ uputilo je molbu Građanskom odboru i gradskoj sekciji Opštine grada Beograda za izdavanje odobrenja za podizanje prizemne zgrade u dvorištu Doma u Jevrejskoj broj 24, koja bi služila za stanovanje posluge Doma starica i staraca Mojsijevaca.

Društvo starica i staraca Mojsijevaca je osnovano 1920. godine kada je počelo prikupljanje sredstava za njihov dom a trajalo je do 1929. godine. Osnivači društva su bili Esterija Streja Levi i Streja M. Adanja a članice Berta D. Gabaj, Lenka Uziel, Lenka N. Levi, Luna Pimto, Matilda Gabaj, Mariska Koen, Netika Kabilja, Rašela Demajo, Rebeka Molho, Rika Baruh, i niz drugih. Prilikom useljenja postavili su osam kreveta a kasnije još toliko.

Svi korisnici Doma imali su besplatan ležaj, hranu (strogo ritualnu) i besplatnu lekarsku negu koju su obavljali dr Avram Tajtacak i dr Bukus Alkalaj i drugi lekari. Društvo se izdržavalo uglavnom od dobrovoljnih priloga. Da bi donekle pokrili rashode uprava Društva je izdavala prigodne čestitke povodom praznika i raznih porodičnih svečanosti.

Plemenita ideja da se u zgradi „Oneg Šabat“ otvori Dom za samohrane, usamljene i bolesne starice i starce našla je entuzijaste. U zgradi je postojalo domaćinstvo sa upravnicom, kuvaricom i osobljem koje se brinulo o potrebama korisnika Doma.

Vremenom broj članova se povećao tako da ih je u jednom momentu bilo dvadeset petoro raspoređenih u pet soba. Zahvaljujući dobrovoljnim priložima, posebno dobrotvora uglednog trgovca Davida Gabaje i njegovih poslovnih prijatelja Društvo je opstojalo. U znak zahvalnosti Društvo je imena većih dobrotvora upisivalo na mermerne ploče smeštene na stubovima trpezarije. Pošto su se prihodi Društva uvećavali postojala je ideja da se podigne novi dom sa više komfora i većim kapacitetom. Ali, Drugi svetski rat ih je omeo.

Zbog celishodnosti za obe ustanove, koje su do tada administrativno i formalno bile povezane, na godišnjoj skupštini društva „Oneg Šabat“, održanoj 6. marta 1932. godine, doneta je odluka o razdvajanju Društva starica i staraca Mojsijevaca od društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“

Usled teških ekonomskih prilika religiozno društvo „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ zapalo je krajem tridesetih godina, u neočekivane finansijske teškoće. Zbog hipotekarnih i obligacionih obaveza (dug po obveznicama od 450 000 dinara) u pomoć je priskočila uprava Crkveno - školske jevrejske opštine koja je svojim sredstvima otklonila ove teškoće. Ali, ni posle tri godine situacija se nije poboljšala pa je društvo „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ uputilo apele građanstvu s molbom da novčanim priložima ili vraćanjem obveznica zajma pomognu izlasku iz krize.

U ovoj zgradi priređivala su se i predavanja iz oblasti jevrejske istorije. Prvo predavanje ovakve vrste, održao je januara 1933. godine doktor filozofije Juda Levi koji je govorio o propasti severne jevrejske države i deset plemena. Među predavačima bio je dr Solomon Kalderon sa temom „O Vavilonskom ropstvu i narodnom preporodu pod Persijskom vlašću“ (5.3.1933) i drugi.

U prisustvu velikog broja delegata raznih društava i institucija u sali „Oneg Šabat“ 12. januara 1936. godine obavljeno je svečano otvaranje *kena* Omladinske „A“ grupe Mesne

cionističke organizacije. O ovom događaju „Židov“ u broju od 17. januara 1936. godine objavio je sledeći tekst:

„U nedelju 12. januara, obavljeno je svečano otvorenje kena Omladinske „A“ grupe Mesne cionističke organizacije. Svečanost je održana u velikoj sali „Oneg Šabata“ pošto su prostorije kena male, da bi mogle primiti mnogobrojnu publiku, koja ovoj najkvalitetnijoj omladinskoj organizaciji posvećuje punu pažnju.

U prisustvu delegata raznih društava i institucija u Beogradu svečanost je otvorio vođa te omladinske grupe h (aver) Marko Mandić. U ime Mesne cionističke organizacije svečano otvorenje kena pozdravio je g. dr David Albala. Crkveno - školska jevrejska opština bila je zastupljena po g. Miletu de Maji, koji je kao predsednik Kulturne sekcije te opštine izneo rad koji je do sada Opština uložila u pitanju rešavanja omladinskog doma u Beogradu. Pohvalna je činjenica, da je nova uprava Crkveno - školske jevrejske opštine ovom problemu posvetila svoju punu pažnju, što se vidi iz činjenice, da na proleće treba već da budu sazidane uz zgradu koju Opština diže za sirotinjske stanove i velike prostorije za sve omladinske grupe, koje danas organizovano rade u Beogradu. Dok se zgrada ne podigne, Opština je predvidela izvesnu sumu novaca, iz koje se isplaćuju kirije za omladinske stanove.

Mnogobrojna prisutna omladina primila je sa oduševljenjem ovaj rad Crkveno - školske jevrejske opštine, koja čini zalogu da će omladina u Beogradu, ma kako ona bila opredeljena, doći najzad do svoga krova u kome će moći nesmetano da radi na korist cionističkih postulata.

Zatim je izveden bogat i zanimljiv program upotpunjen pesmom i igrom. Skorih dana se očekuje svečano osvećenje prostorija grupe Opštih cionista „Akibe“ i „Irguna.“

Plac na kojem se nalazio jevrejski dom „Oneg Šabat“ pripadao je Jevrejskoj sefardskoj veroispovednoj opštini koja je 1938. godine, po odobrenju Gradskog poglavarstva grada

Beograda, poverila arhitekti Isaku Azrielu da u istom dvorištu u Jevrejskoj broj 18, podigne manji objekat za čuvanje građevinskog materijala.

KULTURNA I DRUGA DEŠAVANJA (1938-1941)

Da se ne bi dogodilo da zgrada u Jevrejskoj broj 16, koja je bila pod hipotekom, pripadne trećem licu Opštinsko veće Jevrejske sefardske veroispovedne opštine, na sednici održanoj, 20. maja 1937. godine donelo je odluku da je otkupi. Zahvaljujući svojim zastupnicima, na licitaciji održanoj 25. oktobra 1938. godine, zgrada je otkupljena od Državne hipotekarne banke za 540 hiljada dinara sa svim potraživanjima (zajam, državni porez, izvršna taksa). Na osnovu ugovora o prodaji, Opštinska uprava uplatila je, polovinu sume. Naime, Opština je prihvatila samo jedan deo duga koji postoji na imanju sa obračunatim interesom od 1. maja 1938. godine. Po zajmu koji tereti ovu zgradu opština je uplaćivala na ime anuiteta 42.600 dinara svakog 1. maja i 1. novembra u godini.

Veće Jevrejske sefardske veroispovedne opštine ustupilo je besplatno izvestan broj stanova, u zgradi „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ omladinskim organizacijama „Hašomer hacair“, „Tehelet - lavan“ i jevrejskom omladinskom kulturnom društvu „Magen David“. Omladinske organizacije dobile su određen broj odeljenja prema njihovim potrebama. Opština je o svom trošku izvršila neophodne prepravke i nabavila nameštaj.

Dana 25. decembra 1938. godine osvećene su prostorije. U prisustvu potpredsednika Jevrejske sefardske veroispovedne opštine Davida Alkalaja, većeg broja većnika i predstavnika jevrejskih društava omladinac Albert Alkalaj otvorio je svečanost sledećim kraćim govorom:

„Setimo se Makabejaca koji nisu trpeli poniženja i svojim mišicama branili slobodu naroda, religiju, jevrejsku svest i dostojanstvo...Jevrejski narod, ukoliko je nesrećan zbor raznih progona, utoliko može da bude ponosan što ima omladinu koja ima razumevanje za jevrejstvo i koja je svesna svoje dužnosti...Nikada nije *Jišuv* stajao pred takvim iskušenjem

kao danas, kada se pale šume u Erecu i ubijaju nevina jevrejska deca; ali sve to ne može da zaustavi delo jevrejske omladine u Erecu, taj napor koji oni daju može da da samo onaj ko voli svoju domovinu...“

Potpredsednik Jevrejske sefardske veroispovedne opštine David Alkalaj je, tom prilikom, naglasio:

„Ova opštinska kuća je tvoj Dom, omladino, i ti ga danas na praznik *Hanuka* osvećuješ: neka ova skromna svečanost bude za tebe *Hanukat abajit*. Naša opština budno prati tvoj rad i ona je zadovoljna s tobom, ali ipak želi da pokažeš i nadalje maksimum napora za dobro naše celokupne omladine...“

Omladinci su ovom prilikom izveli program; hor „Hašomer hacair“ otpevao je dve jevrejske pesme, članovi „Tehelet lavana“ izveli su horsku recitaciju, Sara Anaf recitovala je pesmu „Dolap“ Milana Rakića.

U desnom delu zgrade u prizemlju smešten je *ken* (gnezdo) „Tehelet - lavana“, na prvom spratu je bilo „Društvo starica i staraca Mojsijevaca“ a na drugom *ken* „Hašomer hacaira“ i prostorije omladinskog društva „Magen David“.

„Hašomer hacair“ (Mladi stražar) je bila najrazvijenija cionistička organizacija marksističke orijentacije. Članovi su bili uglavnom pripadnici srednje klase. Cilj obrazovnog programa „Hašomer hacaira“ bio je usmeren na stvaranje cionističke omladinske avangarde i izgrađivanja jakih ličnosti. U Beogradu je delovao od početka tridesetih godina 20. veka s mnogo *kenova* i postao je sinonim za mlade socijaliste naklonjene cionizmu koji su stremili doseljavanju u *Erec Jizrael*. Ciljevi Hašomer hacaira bili su: sinteza negovanja jevrejske kulture, izgradnja i odbrana naselja u Palestini i borba protiv asimilacije. Bavili su se, pored ostalog, organizovanjem *hahšara* (izučavanje zemljoradnje ili zanata) u cilju *halucijuta* (osposobljavanje članova za pionirski rad) izgradnje besklasnog socijalističkog društva u staronovoj domovini. Njihove pesme o lepšoj budućnosti u Izraelu čule su se često na ulicama

Dorćola saopštavajući svima da postoje. Nosili su skautske uniforme i građani su ih gledali s divljenjem. Na *sihot* (razgovorima) u *kenu* su u svoj govor unosili hebrejske reči, pevali pesme jevrejskih autora, a pored tada još nezvanične himne, koju su znali svi Jevreji, *Hatikva* imali su svoju himnu pesnika Hajima Nahmana Bjalika *Birkat am* (Blagoslov naroda) poznatiju po prvoj reči prve strofe *Tehazekna* (Osnažite se). Među članovima su bili: Avram Kario, braća i sestre Baruh (Isidor, Josif, Bora, Rašela, Berta) Bukica Konfino, Hajim Haravon, Jichak Levi, Josif Majer, Juda Koen, Lujo Davičo, Marko Mandić, Nisim Testa, Valter Koen i niz drugih.

Omladinci su bili podeljeni na grupe po uzrastu *šihva*. Najmlađi do 12 godina starosti nazivali su se *bnej midbar* (deca pustinje) od 12 do 13 godina *kfira* (muški i ženski lavići - prvi vaspitni stepen) zatim od 14 do 17 godina *cofe* (izviđač, skaut- drugi vaspitni stepen) a stariji od 17 do 22 godine *bogrim* (dozreo - najstariji vaspitni stepen).

Osnovna ćelija pokreta bila je *kvuca* (grupa) i *ken*. U „Hašomer hacairu“, jevrejska omladina pored cionističkog, dobijala je i marksističko vaspitanje. Svaka *kvuca* imala je bogat i sadržajan kulturni, politički, vaspitni, sportski i skautsko - izviđački rad, visoko moralni i kolektivni duh.

„Magen David“ (Davidov štit) je bilo jevrejsko versko - humano omladinsko društvo osnovano 1931. godine na inicijativu rabina Alberta Altarca. Cilj društva zasnivao se na propagiranju verskih osećanja i običaja u jevrejskoj zajednici. Njeni članovi redovno su učestvovali u akcijama „zimске pomoći“ na sakupljanju odeće i obuće za siromašnu jevrejsku i srpsku decu.

„Tehelet - lavan“ je osnovan 1935. godine i bila je omladinska organizacija manje radikalna u odnosu na „Hašomer hacair“. Njeni članovi su bili iz redova radničke omladine. Do početka rata imali su oko dvadeset *kenova*. „Tehelet - lavan“ je bila ujedno i cionistička organizacija koja je organizovala pacifistička predavanja iz književnosti i umetnosti.

Omladinska društva, pored dnevnih aktivnosti održavali su redovno godišnje skupštine na kojima su sumirani rezultati i birani novi članovi uprave.

Na jednom od vanrednih skupština omladinskog društva „Magen David“, održanoj 23. jula 1939. godine, izvršena je fuzija sa jevrejskim sportskim društvom „Gibor“ koje je imalo oko 60 članova.

O potrebi fuzionisanja, predsednik društva „Magen David“, Marko Ovadija je tom prilikom rekao:

„Potrebna je kompaktnost naše omladine i naša je dužnost da se društva sa sličnim ciljevima ujedinjuju. Svaka rasparčanost škodi omladini i zajednici. Samo jaka društva omogućuju razvoj i ostvarenje onih ciljeva koje je omladina sebi stavila u zadatak.

Naše društvo koje je skup vanškolske omladine, omogućuje svakom omladincu da se kulturno i sportski razvija a sudelovanjem u društvenom radu odstranjuju se ili bar umanjuju kod omladinaca i želje i mogućnosti za neplodno tle i štetno gubljenje vremena po kafanama i ulici.

Naša je opština, shvativši pravilno potrebe omladine, blagonaklono i pokroviteljski pratila rad našeg društva, i u mnogome ima njoj da se zahvali za naše napredovanje. Stalna subvencija i besplatne prostorije za društveni stan, koje je društvo dobilo od opštine, dokazuju njenu ljubav prema nama. Mi moramo da pokažemo da to i zaslužujemo. Fuzijom sa omladincima iz „Gibora“ dokazujemo da sledimo intencijama opštinske uprave. Ono što je najznačajnije kod ove fuzije to je odmena starijih u upravi...“

Članstvo je posle govora Marka Ovadije aklamacijom prihvatilo fuziju. U novu upravu izabrani su: Avram Almuzlino, Avram Hajduška, David J. Mandil, Isak Alkalaj, Izrael Kalderon, Josif Abinun, Josif Alkalaj, Leon Sion, Marko Kraus, Moša Adut, Moša Koen Krea, Nisim Anaf, Samuilo Almuzlino, Samuilo Izrael, Simon Suri Pales i Žarko Hazanović. U Nadzorni odbor izabrani su: Albert Melamed, Aron Hajduška, Samuilo Samuilović i

Rahaim Koen, Savetodavni odbor su činili: Avram Mizrahi, Azra Baruh, Buki Altarac i Marko Ovadija.

O tome kakva je atmosfera vladala u prostorijama, gde su bile smeštene jevrejske omladinske organizacije, Marko M. Ovadija u reportaži pod nazivom „Kroz omladinske stanove“ objavljenoj u „Vesniku Jevrejske sefardske veroispovedne opštine“ u broju 16. od 1. aprila 1940. godine kaže:

„U prizemlju gde je smešten *ken* „Tehelet - lavana“ već s vrata vas zapanjuje smeh i razgovor. A unutra, zbijeni, stalno u pokretu, koji odaje tipičnost naše jevrejske mladeži, omladinci diskutuju i kroje planove. Po zidovima jevrejski natpisi, propagandne slike, zidne novine. Sve služi kao dokaz o onom stvaralačkom što se postepeno usisava u tome štimungu. A kada ih o nečemu zapitate, zapanjite se kako su ti mladi ljudi dobro upućeni u jevrejsku stvarnost. I tada vas postepeno zahvata neki topao talas, a iščile svakodnevne brige pred osećajem, da ima tu pored vas nekog koji tako zrelo želi da ostvaruje vekovne ideale svoga naroda.

Ovih dana sam bio kod njih baš kada su održavali svoj humoristički čas. Sedeći na klupama, poređani u obliku potkovice, omladinci su slušali svoga *šalijaha* koji je govorio o zbilji - u šali. Divna sveža lica, sa tamnom patinom, sa očima čije zenice kao laste sleću sa predmeta na predmet a grudi, ruke, ramena se razdragano tresu. Posmatrao sam te moje poznanike i upoređivao ih sa omladincima koje sam sretao po kafanama, bilijar salama i „tancšulima“. Dok ovde zdrava radost, tamo sovini pokreti prate kretanje bilijarske lopte, a oznojena lica praskaju nad kartama. I šta da pitam te mlade ljude? Sve je tako rečito...ali ipak pitam malu Mazu, koja ima tek devetu godinu, kako joj se sviđa u *kenu* i šta u njemu najviše voli. „Šta volim - volim sve a najviše piknik“- gle, a zašto - „Onda mi dobijemo čokolade i smokve i pogače i sve...“. Pitam je da li voli Palestinu, ona mi gotovo s visine odgovara „Pa sigurno kad je to jevrejska zemlja !“.

Na drugom spratu je *ken* „Hašomer hacaira“. Velike svetle sobe primaju me u atmosferi natopljenoj divnim mirisima plodova koji se rađaju u dušama omladine. Zidne novine koje uređuju deca iz osnovne škole; pa zidne novine starijih u kojima se možda krije novi Bjalik; crteži, statistike i ona gotovost da se sve objasni...da se uveri...Toga dana su imali svečanost u spomen Trumpeldora. Slušao sam i čudio se. Ta zrelost misli i sažetost ! O brate, šta se sve skriva u našoj omladini i kako mi to malo cenimo ! Stoji pred tobom mladić mi govori. Sigurno i prirodno izlaže on veličinu Trumpeldora i još mnogih Trumpeldora koji se stvaraju iz dana u dan, a koje eto ti ne vidiš u sivosti svakodnevice. A nekoliko devojčica koje su tek položile *havtafu* (obećanje) pričaju o tome kako je „*En davar tov lamu bear cenu...*“ (Lepo je umreti za domovinu). I recituju i usisavaju iz najmlađih dana klice ljubavi za svoj narod, za narod koji se uljuljkivao u ljuljašci asimilacije, da bi kasnije skupo platio tu svoju površnost...

Na istom spratu je stan „Magen Davida“. Po velikoj sali ispružio se sto za ping - pong, a po njemu skače bela, mala lopta. Za mnogim stolovima se igra šah a oko igrača se okupili „kibiceri“. I prate svaki potez. Na zidu se šepuri, velika kartonska objava na kojoj stoji da će tog i tog dana, gospodin taj i taj održati predavanje o dužnostima jevrejske omladine.

I poneo sam, napuštajući te prostorije jedno uverenje: da dok kod nas starijih sudbina ima prevagu kao odraz naše lepe asimilacione svesti, dotle oko nas žive i otimaju se nove generacije koje žele da svoju sudbinu sami kroje, da joj dadu onaj istinski zamah koji će je kanalisati u jednom jedinom pravcu: oslobodilačkom. I osetio sam da čitava naša malograđanska pesimistička atmosfera bleđi sve više pod zračnim bojama nove ideološke potke, koja se već provlači po našoj jevrejskoj pređi koju predu naše generacije.“

Povodom ulaska u svoju jedanaestu godinu postojanja, u velikoj sali „Oneg Šabata i Gemilut hasadima“, decembra 1940. godine, „Hašomer hacair“ je održao svečanu *asefu*

(skupština). Cilj je bio uspostavljanje što boljih kontakata između članova omladinskih organizacija i njihovih roditelja.

O ovom događaju Estera Konfino, u tekstu „Jedna omladinska proslava“ objavljen 1. januara 1941. godine, u „Vesniku Jevrejske sefardske veroispovedne opštine“ je zapisala:

„Svečanost je počela uobičajenim omladinskim nastupom i „*din vehešbonom*“ (raport) iz koga se videlo da *ken* broji više od 150 *haverim* (drugovi). Nakon toga je *haver* Juda Koen svojim uvodnim govorom skrenuo pažnju roditeljima na tešku situaciju u kojoj se nalazimo. Naročito je dubok utisak ostavio na prisutne deo u kojem je govorio kako se nalazimo u momentu kada su veliki centri jevrejstva primorani da usled prilika i situacije u svetu obustave svoj normalan rad, ali da zato ne smemo mi, koji imamo mogućnosti nesmetanoga rada, da pod impesijom težine događaja zastanemo i da zbog lične depresije pojedinaca otežamo impuls našem radu i našem pokretu. Naprotiv, u ovakvim momentima je važno da u sve redove našega pokreta ulijemo saznanje da je naš pokret čvrst i jak i da ume da izdrži i ovakve udare.“ Na kraju svoga govora, koji je izazvao i suze u očima roditelja, *haver* Koen je završio govor ovim rečima: „Vi, dragi roditelji i prijatelji, koliko me ovde slušate toliko istovremeno posmatrate i ovu impozantnu potkovicu koju su napravila vaša deca i koja time žele manifestovati svoju privrženost delu izgradnje svojih *haverim* u Erecu. Na licima svakog pojedinca se može ogledati žar istinske radosti i sreće radi ovog svečanog momenta. Možda ste i vi, dragi roditelji, radosni zbog sreće svoga sina i kćerke. Ali, ne znam da li ste to u mogućnosti iz tog razloga, što znam da su mnoge majke neopravdano zaplakale kada su im sinovi i kćeri odlazili u Erec, da tamo izgrađuju lepšu i spokojniju budućnost jevrejskom narodu. Mnoge majke su zaplakale, ali neka, jer jevrejske majke plaču već 2000 godina; pa ako one ni danas neće da uvide tešku situaciju u kojoj se nalazi jevrejstvo, neka i dalje plaču, ali neka pri tom imaju i jednu utehu: da dok one u *galutu* bespomoćno plaču, dotle njihovi sinovi i kćeri u Erecu suze pretvaraju u znoj, jer znaju da je to rešenje napaćenog jevrejskog

naroda. A mi, dragi *haverim* nastavljamo sa svojim dosadašnjim radom i nastojimo da u sve jevrejske krugove unesemo naš mladalački omladinski optimizam i veru da nam nikakve poteškoće ne mogu biti prepreka na putu ostvarenja našeg cilja ! “.

Nakon ovog sledili su pozdravni govori gospođe Margite Nahmijas u ime Udruženja cionističkih žena (WIZO) g. Karla Fridmana koji je pozdravio *asefu* u ime narodnih fondova, i velikog prijatelja omladine, *havera* Moše de Majo, koji je u svom temperamentnom govoru osudio slabo interesovanje roditelja za rad njihove dece u *kenu*.

Posle *nešefa* (svečani sastanak) koji je takođe lepo uspeo, roditelji su bili umoljeni da posete prostorije *kena*, koje su za tu priliku bile naročito udešene, te su izgledale kao izložbene prostorije, u kojima su bile izložene razne slike i crteži iz jevrejske stvarnosti.“

Pored predavanja i drugih skupova u najvećoj prostoriji zgrade „Oneg Šabata“ održavala su se i sportska takmičenja. Jedan od popularnih turnira bilo je takmičenje u stonom tenisu za prelazni pehar trgovca Rahmina Koena na kojem su redovno učestvovali članovi jevrejskih i srpskih omladinskih organizacija.

Do početka rata, Beogradska organizacija sefardskih Jevreja često je u zgradi „Oneg Šabata“, priređivala kulturne večeri. Na jednoj od njih, održanoj 1. januara 1940. godine, Jakov Žak Davičo, šef direkcije Državne hipotekarne banke i član uprave govorio je o ciljevima kulturnog rada među sefardima i saradnje studentske omladine Beogradskog univerziteta. Tom prilikom, Moise D. Perera održao je predavanje „O Jevrejima dalmatinskog primorja i pomorstva u prošlosti“. Doktor Juda Levi je prikazao novi metod učenja jevrejskog jezika takozvani lingafon i to propratio ilustracijama sa gramofonskih ploča i pročitao jednu humorističku priču na jevrejsko - španskom od Moanfija „*Para noče di Šabat*“ (Za subotnje veče) a Mois Hason, učenik Muzičke akademije iz Skoplja, otpevao je dve sefardske romanse. Ovakav vid druženja građana i omladine bio je veoma omijen među stanovnicima Beograda. Raznovrsni programi privlačili su posetioce kulturnih večeri koje su uvek bile dobro posećene

kao što su: folklorni program u izvođenju sefardskih studenata i studentkinja, „Sarajevska megila“ Isaka Samokovlije, Recitovanje Psalma 124 „Da Gospod nije bio sa nama“, Pisma „Samsonova osveta“ od M. Lebenzona: „Razgovori među Bitoljčanima“ od rabina Avrahama Romana, „*Asta kuando*“ (Do kad) od kantora A. Altarića iz Štipa; romanse „*Ken madre no tjene por madre jora*“ (Ko majke nema za majkom žali) i „*Arvoleda*“ (Aleja); predavanje Soke Josif „Položaj jevrejske žene u prošlosti“; Jakov Gaon „Kroz Bitolj“ od Leona Išaha; profesora Davida Jelina o oživljenju hebrejskog jezika; profesora istorije Solomona Kalderona na temu „O naselju sefardskih Jevreja posle izгона sa Pirinejskog poluostrva“ i „Jelenizam i Jevrejstvo“; Hajima Kalefa „O Jevrejima u Kaj - Fong - Fu“; predavanje Lazara Avramovića, predsednika organizacije, „Iseljenje Jakova Tirada, srećnog Marana“ i niz drugih.

VREME OKUPACIJE (1941-1944)

Šestog aprila 1941. godine Nemci su bombardovali Beograd. Prve bombe pale su na Čukaricu, Senjak, Sava malu, Autokomandu i Dorćol. Jedna bomba zakačila je zgradu Jevrejskog religioznog humanitarnog društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“. Avioni su četiri puta nadletali Beograd i sejali smrt među stanovništvom. Grad nije imao ko da brani toga dana. Šestoaprilsko jutro značilo je početak najtragičnijeg života beogradskih Jevreja.

Šest dana kasnije u razrušeni Beograd ušli su Nemci. Već prvih dana, zajedno sa folksdojčerima, počeli su da pljačkaju jevrejske radnje i stanove. Uz pomoć Uprave grada Beograda je formirana policija za Jevreje.

Četrnaestog aprila Beograd je bio oblepljen plakatima na nemačkom i srpskom jeziku sledeće sadržine:

„Svi Jevreji moraju da se prijave 19. aprila t. g. u 8. čas. ujutru gradskoj policiji (u zgradi Požarne komande na Tašmajdanu). Jevreji koji se ne odazovu ovom pozivu biće streljani“. U potpisu, Šef grupe policije i bezbednosti Sd (Službe bezbednosti).

Prilikom prijavljivanja Jevrejima su podeljene žute trake sa utisnutim crnim slovima Jude i ispod toga ćirilicom Jevrejin. Ponegde je bila Davidova zvezda (Magen David). Trake su bile obavezne da se nose oko rukava nadlaktice leve ruke. Svako lice bilo je upisano u kartoteku i dobilo je svoj karton sa ličnim podacima koje je nadzirao Gestapo.

Komandant grada izdao je dodatnu naredbu:

„Ko se nađe na ulici ili u javnom lokalima bez žute trake oko ruke biće kažnjen po ratnim zakonima.“

Registracija je obavljena za tri dana u Komesarijatu za Jevreje u zgradi Požarne komande na Tašmajdanu. Prema izveštaju Uprave grada Beograda evidentirano je 9145 lica

od 11870 koliko ih je bilo prema nemačkom spisku. Neki se nisu prijavili, pojedini su uspeli da pobegnu iz Beograda ili su već bili u zarobljeničkim logorima a bilo je i nastradalih u bombardovanju Beograda. Posle izdvajanja starih i bolesnih svi ostali su upućeni na prinudan rad (utovar i istovar, raščišćavanje ruševina, otkopavanje leševa i slično). Na ovim poslovima Jevreji su bili zlostavljani na najsuroviji način i ponižavani na svakom koraku.

Zgradu Jevrejske beogradske opštine, u Ulici kralja Petra, zauzela je folksdojčerska organizacija „Kulturbund“ čiji su pripadnici opljačkali svu jevrejsku imovinu među kojom su bile i umetničke slike Leona Koena (74 rada). Jevrejima je bio zabranjen ulaz u zgradu i prolaz Ulicom kralja Petra od Ulice Zmaja od Noćaja do Gospodar Jevremove. Zabranjen je rad obema jevrejskim opštinama (Sefardskoj i Aškenaskoj) Savezu jevrejskih veroispovednih opština, dobrotvornim društvima i socijalnim ustanovama. U enterijeru i na fasadi zgrade „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ uništene su sve dekoracije koje su podsećale na jevrejstvo (hebrejski i srpski natpisi, Davidove zvezde, menore).

Umesto opština, Gestapo je naredio formiranje Predstavništva jevrejske zajednice preko kog je izdavao naređenja koja su se odnosila na Jevreje Beograda.

Početak maja meseca, doneta je nova uredba kojom je regulisan prisilan rad za Jevreje u trajanju do osamnaest sati dnevno i uvedene bele lične karte.

Dvadeset petog maja izašla je naredba u kojoj je pisalo da „svi Jevreji nastanjeni u Beogradu mogu kupovati namirnice svakog dana od 10, 30 sati pa nadalje. Javne česme mogu koristiti tek kada se svi snabdeju vodom. Jevrejin koji se ogrešio o ovu naredbu kazniće se novčanom kaznom, kaznom zatvora ili će biti upućen u koncentracioni logor.“ Okupatorski list „Novo vreme“ svakodnevno je objavljivao naredbe, objave i obaveštenja. Jevrejima je bilo uskraćeno pravo da budu telefonski pretplatnici i zabranjeno da uopšte telefoniraju. Svi Jevreji i njihovi supružnici morali su takođe da prijave svoju celokupnu imovinu gradskim vlastima.

Naredbom vojnog zapovednika za Srbiju od 30. maja 1941. godine Jevreji su stavljeni izvan postojećih zakona i potpadali su pod specijalne nacističke i rasističke propise. Tom prilikom oduzeta su im sva građanska prava: zabranjen rad u javnim ustanovama, obavljanje advokatskih poslova, lekarske prakse, zabrana posećivanja pozorišta i bioskopa, sportskih priredbi, javnih kupatila, kafana, zabrana posedovanja radio - aparata, napuštanja stana u vreme policijskog časa (od 20 časova do šest sati ujutru) korišćenja javnog prevoza...

Beogradski Jevreji bili su podvrgnuti oštrim diskriminatorским, ponižavajućim i pljačkaškim merama, kakve su nacisti u raznim vidovima primenjivali u Nemačkoj i u okupiranim zemljama Evrope.

U nizu zabrana bila je i ona da se Jevrejima zabranjuje lečenje kod lekara arijevaca a arijevcima je bilo zabranjeno da se leče kod lekara Jevreja. Nemci su, ipak, dozvolili osnivanje jevrejske zdravstvene službe pri Predstavništvu jevrejske zajednice. Svim otpuštenim jevrejskim lekarima, medicinskom osoblju i apotekarima naređeno je da se prijave novoformiranoj Upravi zdravstvene zaštite.

U prvo vreme „Jevrejsku zdravstvenu zaštitu“ su činili: 75 lekara, 6 apotekara, 1 drogerista i veterinar, 24 studenta medicine i 24 bolničarke. Ova služba imala je svoj upravni aparat. Za šefa službe izabran je dr Isak Eškenazi, zamenik je bio dr Jaša Alfandari a sekretar Sima Saso kao i dva medicinara Čeda Pijade i Rajko Margulies.

Prvi zadatak bio je osnivanje Centralne ambulante koja se nalazila u suturenu zgrade Jevrejske opštine u Ulici kneginje Ljubice broj 34 a ubrzo i otvaranje ambulanti u pojedinim delovima grada. U velikoj sali zgrade „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ na Dorćolu, u Jevrejskoj ulici broj 16 napravljena je privremena bolnica za najstarije i nepokretne bolesnike. Kasnije ovde je otvorena ambulanta u kojoj su su radili: dr Solomon Azriel (prvi ambulante) dr Berta Trajer, stomatolog, dr Hajnrih Maclijah (novi šef ambulante) dr Isak Hajim, internista, dr Jelena Kolner – Išah, lekar opšte prakse, dr Klara First dečji lekar i dr

Ružica Majorović, lekar opšte prakse, Leon Albalel, veterinar, Aca Margulies i Andor Švarc studenti medicine i Berta Demajo i Debora Demajo, bolničarke. Druga ambulanta otvorena je u zgradi aškenaske sinagoge u Kosmajskoj ulici broj 19, gde je upravnik bio dr Franjo Ditrihštajn. Treća je bila na Tašmajdanu, kojom su rukovodili dr Marko Kaljuski, dr Nisim Testa i dr Isak Heršković. Lekari u tašmajdanskoj ambulanti „utvrđivali su bolest“ i često davali poštedu od prinudnog rada Jevrejima koji su se po naredbi okupatorskih vlasti prijavljivali gradskoj policiji u zgradi Požarne komande na Tašmajdanu i otud odlazili na rad. „Bolesnici“ su često iskorišćavali poštedu da bi pobjegli iz Beograda.

Pored ovih zdravstvenih ustanova radila je Jevrejska Rejonska zdravstvena služba koja se bavila obilaskom bolesnika po stanovima. Postojala je do decembra 1941. godine.

Jevrejska bolnica osnovana je juna 1941. godine u zgradi Jevrejskog ženskog društva u Ulici Visokog Stevana broj 2. Za upravnika bolnice izabran je ginekolog dr Bukić Pijade. U bolnici su između ostalih radili lekari: Aca Kormes, Cezar Kajon, David Levi, Hugo Klajn, Isak Alfandari, Julijana Hara, Klara Kozinski, Lazar Albala, Leon Koen, Ljudevit Kalman, Moric Hercog, Nada Kon, Nisim Katalon, Rafajlo Magulić, Rafajlo Rubenović, Žarko Almuli, Pomoćno medicinsko osoblje su činili: Aron Fuksan, Leja Almuli, Lucija Pijade, Rena Eškenazi i niz drugih. Inventar i medicinski materijal obezbeđivali su sami Jevreji. U bolnicu su primljeni svi bolesni Jevreji a celokupno medicinsko osoblje bilo je takođe, sastavljeno od Jevreja. Gvozdeni kreveti, lekovi i sanitetski materijal nabavljeni su posredstvom sanitetske beogradske Opštine gde se posebno angažovao dr Sergije Ramiz. Pomoć je pružio i srpski Crveni krst. Inventar je morao nekoliko puta da se obnavlja jer su Nemci stalno pljačkali bolnicu odnoseći, pri tom, stvari u svoje bolnice i kasarne. Svi lekari i bolničko osoblje radili su besplatno. Besplatno je bilo i lečenje. Bolnica se izdržavala nekom vrstom doprinosa koji su redovno uplaćivali imućniji beogradski Jevreji. Kada je najveći broj Jevreja bio interniran, bolnicu su pomagali Srbi u novcu i namirnicama.

O radu Jevrejske bolnice dr Isak Eškenazi u svojim sećanjima piše:

„Bolnica je bila odlično snabdevena svim neophodnim stvarima. Svi lekari priložili su svoj inventar tako da smo imali dva ispravna rendgenska aparata, kvarc lampe i druge električne aparate, razne medicinske instrumente. Apotekari su priložili lekove koje su blagovremeno izvukli iz svojih apoteka. Na taj način smo imali odličnu snabdevenu apoteku kao i kliničku laboratoriju za medicinska ispitivanja sa potrebnim stručnjacima. Bili smo ponosni našim uspehom ali, na žalost, započeti ozbiljan rad morao je biti prekinut pošto nam je bolnica ubrzo postala azil za fizičke i duševne invalide, starce i nemoćne.

Jednoga dana, kao grom iz vedra neba dobili smo naređenje da moramo primiti više od dve hiljade Jevreja iz Pančeva, Vršca i iz svih manjih mesta po Banatu. Tamošnji Jevreji, opljačkani i izbačeni iz svojih domova sa jednim kuferčetom bili su istovareni kao neki prtljag na beogradsku dunavsku obalu. Taljigama i špediterskim kolima smo prevezli masu nemoćnih banatskih Jevreja i smestili najteže u Jevrejsku bolnicu a lakše u staru sinagogu u Mojsijevoj ulici i u zgradu „Oneg Šabata“. Zdrave smo ostavili po privatnim kućama i tako su svi bili smešteni.

Ali, i pored svih teškoća sanitetska služba je mnogo doprinela da se bar privremeno olakšaju muke i patnje mnogih pojedinaca. Bolesnici su dolazili u bolnicu kao i u svoju kuću kada im je bila potrebna lekarska pomoć. Osim toga, u bolnici su radile lekarske komisije koje su kod vlasti uživale izvesno poverenje te su sva mišljenja i rešenja tih komisija bila primljena i na taj način smo bili u stanju da maskirani, tim komisijama, spasimo mnogo života.“

Broj bolesnika u početku je bio mali (80 do 100 ljudi) ali usled teškog prinudnog rada i psihičke presije kojim su bili izloženi Jevreji, dolazilo je do povećanja povređenih i obolelih. Posle dolaska većeg broja Jevreja iz Banata u Beograd, broj obolelih je povećan.

Početak jula meseca, osnovan je Banjički logor koji je služio za smeštaj političkih zatočenika, zarobljenih partizana i za Jevreje.

Posle objavljenog oslobodilačkog ustanka u Srbiji okupatorske vlasti su proglašavali Jevreje za jedne od vinovnika ustanka. Hvatani su kao taoci i streljani odmah posle svake diverzantske akcije uperene protiv nemačke vojne sile.

Koncentracioni logor „Topovske šupe“ formiran je septembra meseca 1941. godine u blizini današnje Autokomande. Bio je namenjen isključivo za interniranje Jevreja - muškaraca. Po naređenju nemačkog vojnog zapovednika za Srbiju generala Franca Bemea za jednog ubijenog Nemca streljano je sto ljudi a za ranjenog pedeset talaca. Iz ovog logora skoro svakog dana uzimani su taoci, odvođeni kamionima u selo Jabuka kod Pančeva gde su vršene egzekucije streljanjem.

Početak decembra 1941. godine, jevrejskim ženama i deci bilo je naređeno da se jave sa ključevima svojih stanova u gradsku policiju odakle su oterani u logor na Starom sajmištu koji je u to vreme imao naziv „Jevrejski logor“ (osnovan oktobra 1941). Kroz ovaj logor u toku rata prošlo je oko 7500 hiljada Jevreja iz Beograda i drugih mesta. Bila je ovo ujedno poslednja faza ka „konačnom rešenju“ jevrejskog pitanja u Beogradu. Sredinom decembra gotovo svi preostali članovi jevrejske zajednice u Beogradu bili su smešteni u ovaj logor.

U Garašaninovoj ulici broj 8 održana je 22. oktobra 1941. godine dugo pripremana antimasonska izložba pod nazivom „Izložba rada, masona, Jevreja i komunista“. Beograd je u to vreme bio izlepljen plakatima na kojima su Jevreji optuživani za rat, atentate, sabotaže, podizanje ustanka i za „sve žrtve koje podnosi srpski narod“.

Posle saznanja da se izvestan broj Jevreja krije u Beogradu vojni zapovednik u Srbiji doneo je uredbu kojom se pod pretnjom smrtne kazne zabranjuje primanje na konak ili sakrivanje Jevreja i čuvanje njihovih predmeta od vrednosti kupovinom ili zamenom. Svi ugovori zaključeni posle 6. aprila 1941. godine sa Jevrejima morali su se prijaviti nadležnim nemačkim vlastima.

U zimu 1941/1942. godine, kada se usled nezapamćene hladnoće i gladi veliki broj jevrejskih žena i deca porazboljevaao, u Jevrejskoj bolnici se povećao broj bolesnika na pet stotina tako da su u svakoj postelji ležala po dva bolesnika. Početkom januara 1942. godine, zbog izuzetno teških uslova života, iz logora „Sajmište“ usledio je još veći priliv bolesnika i broj pacijenata bolnice popeo se na osam stotina. Zbog skućenog prostora, bolesnici su smeštani po hodnicima a velika sala zgrade „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ i stara sinagoga bile su prepune.

U Jevrejskoj bolnici do 8. oktobra 1941. godine radio je kao bolničar Moric S. Levi koji u svojim sećanjima na te dane kaže:

„Poseta bolesnicima nije bila dozvoljena. Niko od bolesnika nije smeo da napusti bolnicu. Ako je neko ozdravio nije puštan kući; muškarci su prebačeni u logor na Banjici i kasnije streljani a žene i deca su odvedeni u logor na Sajmištu. Ulazna vrata su bila zaključana a ključ je bio kod domara. Bilo je teško raditi u bolnici. Mnogo problema smo imali da smestimo sve bolesnike, nabavimo hranu, lekove i ostalo“.

Bolnica je bila pod stalnim nadzorom i stražom nemačkih vojnika i ljotićevaca koji su pazili da se bolesnici, posebno oni dovedeni sa „Sajmišta“ što pre vrate u logor.

Po sećanju nekadašnje lekarke iz Jevrejske ambulante u zgradi „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ i Jevrejske bolnice, dr Jelene Hidvegi - Išah, Nemci su vršili svakodnevnu kontrolu. O tome u svojim sećanjima piše:

„To nije bila samo kontrola, nego i okrutni postupak, veoma često se događalo da pri takvoj poseti pokažu prstom na bolesnika uz primedbu da nije za bolnicu nego ga treba vratiti u logor. Strah je bio stalno prisutan. Iz Gestapoa su upadali iznenada i odvodili podjednako i lekare i ostalo osoblje iz bolnice ili bilo koga ko se tu zatekao.

...Bolnica, njeni lekari i celokupno osoblje nastojalo je da primi što više bolesnih sa Sajmišta naročito dece. Ta dečica su već posle nekoliko dana provedenih u logoru promrzla,

često bila otečena, puna kožnih infekcija, izgadnela. Na dečijem odeljenju su radili dr Klara First i Eva Sabadoš. One su danonoćno bile na ovom odeljenju. I pored mogućnosti da pobegnu, obe su ostale uz objašnjenje da su neophodne deci, pa ako bude potrebno deliće sudbinu zajedno sa decom. Tako je i bilo - nisu ostale u životu.

Najteži zadatak u tim strašnim danima imao je dr Isak Eškenazi koji je želeo da pomogne svakome a morao je svaki dan izdržati kontrolu Gestapoa. Bilo je divno saznanje da se pored nas nalazio dr Isak Eškenazi kojem smo se uvek mogli obratiti za pomoć i zaštitu.“

Na žalost, već 19. marta 1942. godine počela je likvidacija Jevrejske bolnice na Dorćolu. Tom prilikom pohapšeni su svi članovi porodica lekara i bolesnici iz Jevrejske bolnice. Dva puta dnevno pred bolnicu je dolazio kamion „dušegupka“ i odvodio ih u nepoznatom pravcu. U pokretnoj „gasnoj komori“ bolničko osoblje i bolesnici ubijani su otrovnim gasom. U toku četiri dana, bolnica od oko 800 ljudi, bila je ispražnjena. Jedina osoba koja je prebačena u Banjički logor bio je poznati ginekolog i akušer dr Bukić Pijade koji je tamo nastavio da bolesnicima pruža lekarsku pomoć i da im na taj način bar malo olakša muke.

O ovom događaju, svedočila je 6. juna 1947. godine Jelena Vukajlović koja je tom prilikom izjavila:

„Krajem februara i početkom marta sve su se češće prenosile vesti da će se bolnica seliti u Poljsku; selidba se očekivala svakog dana, kad sam, kao obično došla da vidim svoju sestru, zatekla sam bolnicu blokiranu; sve okolne ulice bile su pune nemačkih trupa koje su grubo terale sve one koji su došli da se oproste sa svojim rođacima ili prijateljima. Glas o odlasku bolnice bio se proneo munjevitom brzinom kroz Beograd. Bilo je samo malo nas Jevrejki udatih za Srbe; većina su bili Srbi, koji su svojim prijateljima doneli poslednje ponude i želeli da se od njih oproste. Uzalud smo molili nemačke vojnike da nam dozvole da vidimo svoje. Stajali smo u Jevrejskoj ulici odakle smo mogli videti kapiju bolnice.

Bio je hladan dan, padao je sneg pomešan sa kišom. Bolesnici su, kako sam kasnije saznala proveli nekoliko sati u dvorištu gde su ih Nemci svrstavali i prebrojavali. Bilo je mnogo žena koje su imale bolesnu decu, pa su molile Nemce da im dozvole da se sklone od snega i hladnoće u hodnik ali su ih Nemci odbili.

Posle dugog čekanja dovezao se jedan ogroman automobil, bez prozora, crno - sive boje i stao pred bolničku kapiju i to tako da je svojim zadnjim delom došao do same kapije. Počelo je zatim uvođenje bolesnika u automobil. Mogli smo videti ispod automobilskih vrata samo njihove noge. Žena Avrama Mace, koja je bila Nemica i koju su Nemci pustili da se oprostila od svoga muža, pričala mi je kako su Nemci udarali bolesnike kundacima i potezali na njih revolvere da bi brže ulazili u automobil. Mnogi su bili na nosilima; njih su prosto ubacili u automobil, kao stvari, bez obzira na molbe lekara da teške bolesnike pažljivo prenose. Stalno su se derali „los, los“ ! preteći revolverom lekarima koji su intervenisali. Lično sam videla da je s obe strane automobilskih vrata stajao po jedan Nemačkin sa revolverom u ruci. Kroz divlju viku nemačkih vojnika dopirao je do nas plač i jecaj žena koje su se opraštale od onih koji su ostajali.

Kad se automobil napunio zatvorili su vrata i zaključali ih katancem. Auto je krenuo. Tek sam onda mogla da vidim sestru na prozoru - dala mi je znak da odlazim ali nisam otišla.

Dolazila sam četiri dana. Bolnica je bila stalno pod blokadom a svoje smo mogli videti samo na trenutak kad bi se pojavili na prozoru. Nisu nas puštali unutra niti su nam dozvoljavali da im nešto pošaljemo.

Automobil je dolazio dvaput dnevno i odvodio bolesnike a 22. marta 1942. godine otišlo je bolničko osoblje kao poslednje. Odvedeni su i svi lekari.“

Na ulicama Beograda više se nisu mogli videti Jevreji ni sa žutom trakom oko ruke. Malo njih uspelo je da se sakrije u skrovištima, otputuje u unutrašnjost Srbije i priključilo se ustaničkim oslobodilačkim odredima.

U nizu poslednjih propisa protiv Jevreja bila je uredba doneta 26. avgusta 1942. godine o pripadanju imovine Jevreja Srbiji koju su potpisali predsednik Ministarskog saveta Milan Đ. Nedić i Ministar unutrašnjih poslova Milan Aćimović. U prvom paragrafu ove uredbe pisalo je:

„Imovina onih Jevreja koji su 15. aprila 1941. godine bili državljani bivše Kraljevine Jugoslavije ili bili bez državljanstva, ako se nalaze na srpskom području, pripada Srbiji bez ikakve naknade. Od ovoga se izuzima imovina Jevreja bivših pripadnika Nemačkog rajha sada bez državljanstva.“

Okupatorski list „Novo vreme“ u broju od 24. februara 1943. godine objavio je vest da je Opština grada Beograda izbrisala i poslednje pomene jevrejstva u svome gradu. Promenjeni su jevrejski nazivi ulica u sledeće: Avramova (Senjanina Tadije) Braće Amar (Milorada Seljančice) Izrailjeva (Mike Alasa) Jevrejska (Dorćolska) Mandilova (Ivanjička) Mojsijeva (Dobrice Milutinovića). Izuzetak je bila jedino ulica Hajima Daviča.

Jevreji Beograda su među prvima u Evropi, za vreme Drugog svetskog rata, doživeli tragičan kraj. Devedeset četiri odsto svih Jevreja u Beogradu nestalo je u holokaustu.

U OSLOBOĐENOM BEOGRADU

Beograd je oslobođen 20. oktobra 1944. godine. Hiljade ljudi izašlo je na ulice okićene zastavama i pozdravljalo oslobodioce. Radost zbog slobode bila je, na žalost, kod mnogih pomešana sa tugom zbog izgubljenih srodnika i prijatelja ubijenih u koncentracionim logorima, dušegupkama ili poginulih na bojnopolju.

Dva dana posle oslobođenja Savez jevrejskih veroispovednih opština Jugoslavije je počeo da radi. Dana 22. oktobra 1944. godine dr Fridrih Pops, predratni predsednik Srpsko – jevrejske crkvene opštine aškenaskog obreda i predsednik Saveza jevrejskih veroispovednih opština jugoslavije, ušao je u stare prostorije Saveza u Ulici kneginje Ljubice broj 34 i na ulazu istakao tablu, s natpisom, „Savez jevrejskih veroispovednih opština Jugoslavije“. Ovim simboličnim potezom objavljen je nastavak rada i aktivnost jevrejskih organizacija. U istoj zgradi smešteni su Jevrejska opština i Savez. Ubrzo Jevrejska opština se preselila u zgradu jevrejskog Doma (danas Kralja Petra 71 a).

Prvog novembra na konferenciji Saveza odlučeno je da se dve jevrejske opštine (Crkveno - školska jevrejska opština i Jevrejska opština aškenaskog obreda) spoje u jednu pod zajedničkim nazivom Srpsko - jevrejska verska opština. Prvi predsednik Saveza bio je advokat Avram Mevorah a ubrzo ga je nasledio dr Fridrih Pops dok je za predsednika opštine izabran lekar i književnik dr Žak Konfino. Potpredsednik je bio Avram Mevorah, glavni blagajnik Rahela Karaoglanović a o imovini se brinuo Moša Farkić. Za ekonomu je izabran Jakov Levi, šef kuhinje bila je Maja Atijas, predsednica Ženskog društva Ruža Pops a potpredsednica Elom Berah. Za verska pitanja i obnovu hrama bio je zadužen Raka Ruben, za groblja Moric Levi, za hor (kasnije nazvan „Braća Baruh“) Meri Dragutinović.

U Savezu su formirane sekcije koje su se bavile pojedinim aspektima organizovanja i uređenja života posleratne jevrejske zajednice i pružale neophodnu pomoć svim njenim pripadnicima.

Jevreji koji su rat proveli u logorima, pored preživljenih trauma po povratku u Beograd preživljavali su dodatne nevolje našavši svoje stanove opljačkane ili useljene novim stanarima koji su u njih bili raspoređeni voljom rejonske narodne vlasti. Posle oslobođenja vratilo se oko 1200 Jevreja od oko dvanaest hiljada koliko ih je živelo u Beogradu pre početka Drugog svetskog rata. Jevreji koji su rat proveli skrivajući se u kućnim bunkerima i tuđim stanovima, od okupatora i domaćih izdajnika, počeli su se okupljati. Slobodu su dočekali ne verujući da više nisu progonjeni kao građani drugog reda koje je svako mogao da ubije za vreme okupacije, a da nikome za to ne odgovara.

Među prvim zadacima obnovljene Jevrejske opštine u Beogradu bilo je pronalaženje smeštaja za veliki broj izbeglica i ljudi bez igde ikoga. Jevrejski Dom i druge zgrade, u vlasništvu jevrejske opštine, bile su tesne da prime sve kojima je bila potrebna pomoć. Ljudi su smeštani po stepenicama i podestima i svuda gde je bilo mesta da se stavi krevet i slamarica. Organizovana su prihvatilišta za decu, stara lica i povratnike pristigle sa svih strana; iz borbe, logora, internacije, izbeglištva. Svima je pružena pomoć u hrani, odeći, pronađen smeštaj i obezbeđena lekarska pomoć.

Velike grupe Jevreja iz Poljske, Mađarske sa prinudnog rada u Borskom rudniku i iz drugih mesta pristizale su svakodnevno. Posebno su bili dirljivi susreti sa ratnom siročadi. Mnogima su nađeni srodnici dok su deca bez igde ikoga ostajala u prihvatilištima. Pružena im je topla ruka jevrejskog doma i uključeni su u redovnu školu. Jedini dom za jevrejsku siročad bio je osnovan u Beogradu u zgradi Srpsko - jevrejskog ženskog društva u Ulici Visokog Stevana broj 2 gde se nalazila ambulanta u kojoj su sanitetsko - zdravstvenu službu obavljali opštinski lekari dr Žak Konfino i dr Moša Đerasi.

Bilo je dosta starih osoba koje su pukim slučajem ostale žive posebno onih koji nisu imali nikog svog. I njima su pronađeni smeštaj, hrana, odeća i pružena im je lekarska nega. Prvo bogoslužjenje u obnovljenoj sinagogi, u Kosmajskoj ulici, koja je bila vlasništvo aškenaske opštine, obavljeno je 4. decembra 1944. godine. Svečanosti su prisustvovali Moša Pijade, članovi AVNOJ-a, oficiri Narodnooslobodilačke vojske, predstavnici raznih udruženja i ustanova i članovi opštine. Ovaj događaj imao je više politički i humani, nego verski značaj. Posle četiri godine holokausta, potvrđena su ljudska i građanska prava Jevreja u oslobođenom delu tadašnje Jugoslavije. U sinagogi su se nalazili ambulanta, Dom staraca i starica, dečje obdanište, prihvatilište i menza za nezbrinute jevrejske porodice i izbeglice.

Konzistorija (jevrejska centralna organizacija) iz Bugarske poslala je u to vreme jevrejskoj opštini simboličnu pomoć koja se sastojala u novcu i odeći za decu. Razumevanje i podrška javnosti i vlasti nove Jugoslavije (Centralni komitet KPJ poslao je pomoć jevrejskoj opštini u iznosu od sto hiljada dinara) pomoć i saradnja jevrejskih organizacija u svetu posebno American Jewish Distribution Committee doprineli su da preživeli smognu snage i otpočnu obnovu onoga što im je pre rata bila jevrejska zajednica.

Administracija je bila pretrpana poslom u traganju za ratnim zločincima i pronalaženju transportnih veza za povratnike s porodicama, pronalaženju posla kao i izdavanju potvrda o jevrejskom poreklu.

U svojim sećanjima, na dane obnove jevrejske zajednice u Beogradu 1944. godine, Moris Abinum, piše:

„Bilo je pokušaja da se do potvrde o jevrejskom poreklu domognu saradnici okupatora, narodni neprijatelji pa čak i Nemci da bi došli do dokumenata izdath od narodnih vlasti. Takve je redovno primao dr Fridrih Pops i proveravao njihovo jevrejstvo raznim pitanjima kao na primer: da li se *Brit mila* ruča na *Jom Kipur*. Šta je *Šema Jizrael*, šta je

mezuza ili u kom se mesecu slavi *Hanuka*. Doktor Pops je imao prefinjen stil, pun humora i uvek je na klizavoj vertikali izlazio kao pobednik.

U tom burnom periodu rada opštine nije zanemarena kulturna aktivnost. Svečano su proslavljeni praznici Hanuka i Purim. Bili smo povezani sa radom Narodnog fronta i AFŽ-a (Antifašistički front žena). Naš hor je tada bio jedini u opštini Stari grad i svuda je stizao i javno nastupao.

Svi koji su radili u obnovljenoj opštini bili su idealisti, prave entuzijaste i odani jevrejskoj tradiciji. Među njima su bili: Avram Mevorah, dr Fridrih Pops, Ela Berah, Jakov Levi, Moša Farkić, Martin Komloš, Moric Levi, Meri Dragutinović, Maza Atijas, Maza Alkalaj, Raka Ruben, Rahela Karaoglanović, Ruža Pops i mnogi drugi.“

Decembra meseca 1944. godine obnovljen je rad Doma staraca i starica. Za predsednika Doma izabrana je Ruža Pops. S obzirom da je Društvo „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“, u Jevrejskoj broj 16, prestalo da postoji, Jevrejska opština ustupila je ovu zgradu na korišćenje Domu staraca i starica i dala izvesnu sumu novca za kupovinu osnovnih stvari za normalno funkcionisanje.

Uprava Doma dobila je zadatak da od prihoda zgrade stvori svoj fond iz koga bi se izdržavali stari ljudi. U domu je stvoreno odeljenje za muške i ženske članove, kuhinja i trpezarija za korisnike. Bio je otvoren i mali hram gde se dva puta mesečno održavalo bogosluženje kako bi se svim starijim članovima pružila mogućnost da se na miru pomole Bogu za zdravlje živih i za dušu znanih i neznanih palih u Drugom svetskom ratu.

Iako oštećena od granate, za vreme bombardovanja Beograda, sa polusrušenim krovom i opljačkana od Rusa - belogardejaca prilikom oslobođenja grada, zgrada u Jevrejskoj broj 16 je bila dobro utočište za sve ugrožene članove jevrejske zajednice. Na prvom i drugom spratu, gde su se u predratnom periodu nalazile prostorije jevrejskih omladinskih društvenih organizacija, uselilo se deset stanara i plaćalo kiriju jevrejskoj opštini. Tokom

1945. godine ovde je bio smešten Štab Korpusa narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ) prvog reiona koji je usko sarađivao sa OZNOM (Odeljenje za zaštitu naroda). Velika sala koristila se za održavanje predizborne konferencije naselja i kao glasačko mesto.

Osnivanjem države Izrael, 14. maja 1948. godine, predstavljalo je za malu jevrejsku zajednicu Beograda veliki događaj. Jugoslavija je među prvima priznala novu državu i omogućila Jevrejima u Jugoslaviji da se slobodno nacionalno opredele i po želji isele u Izrael. Gotovo polovina od ukupnog broja tadašnjih beogradskih Jevreja, opredelilo se za *aliju* tako da ih je ovde ostalo nešto više od hiljadu. Preostalim članovima Jevrejske opštine ostale su mnogobrojne obaveze među kojima je bila i briga o zgradama koje su koristili njeni članovi.

S obzirom da Dom staraca i starica nije mogao da obezbedi dovoljno sredstava za vraćanje kredita Državnoj hipotekarnoj banci s kamatom, koji je Jevrejska opština Beograda kao korisnik objekta nasledila na ime predratnog potraživanja (dug je iznosio 103.411 dinara sa kamatom od 1. novembra 1943) odlučeno je da se zgrada nekadašnjeg Društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“, u Jevrejskoj broj 16, na Dorćolu, proda.

Prve ponude bile su neuspešne jer je postojao problem iseljenja deset stanara. Zgradu je 25. maja 1953. godine kupio Narodni odbor opštine Stari grad u Beogradu.

NOVI VLASNIK

Posle prodaje zgrade među prvim korisnicima bio je bioskop „Dorćol“ istoimenog sportskog društva čiji je predsednik postao Solomon Moni Alkalaj. Kasnije, ovde se otvara Dom kulture „Braća Baruh“ i bioskop sa redovnim repertoarom.

U periodu do kraja šezdesetih godina 20. veka prikazivani su uglavnom vestern filmovi kao i drugi filmski žanrovi: Avanturisti (gl.uloga Alen Delon) Alamo (Džon Vejn) Ana Karenjina (Greta Garbo) Austerlic (Klaudija Kardinale) Beli šeik (Alberto Sordi) Bokačo (Sofija Loren) Boing-Boing (Džeri Luis, Toni Nilsen) Bravados (Gregori Pek) Divlji čovek (Gregori Pek) Dvorska budala (Deni Kej) Đavo mami ljubavlju (Belinda Li) Fantom (Žan Mare) Gusar (Jul Briner) Greh ljubavi (Sara Sarita Montiel) Gusari iz Munflita (Stjuart Grendžer) Juče, danas, sutra (Sofija Loren) Junaci velikih trka (Baster Kiton) Junaci Zapada (Džon Vejn) Karmen iz Granade (Sara Sarita Montiel) Kartum (Čarlton Heston) Komančerosi (Džon Vejn) Levoruki revolveraš (Pol Njumen) Lito vilovito (Beba Lončar) Mač i pravda (Antoni Perkins) Mongoli (Džek Palas, Anita Ekberg) Odsedlaj vetar (Robert Tejlor) Omča za nevinog (Henri Fonda) Operacija Grom (Šon Koneri) Povratak u Batan (Džon Vejn) Pre rata (Mija Aleksić) Privatni detektiv (Pol Njumen) Put oko sveta (Miodrag Petrović Čkalja) Put na Zapad (Kirk Daglas, Ričard Vidmark) Pukovnikove avanture (Vitorio De Sika) Plata za đavola (Orson Vels) Sinovi Keti Elder (Din Martin) Sirota Marija (Milena Dravić) Rimska boginja (Rozana Podesta) Tarzan pobeđuje (Džoni Vajsmiler) Trideset godina smeha (Oliver Hardi, Čarli Čaplin, Sten Lauer) Ulica Tuset (Sara Sarita Montiel) Veselo letovanje (Luj de Fin) Žandarm u Njujorku (Luj de Fin) i niz drugih.

Bioskop je bio opremljen starom aparaturom. Filmovi su često bili prekidani dok kinooperater (Toma Karanfil) ne ušnira ili zalepi filmsku traku. Za vreme predstava obavezno se čulo grickanje semenki i leblebija. Sedelo se na starim stolicama koje su škripale a mlađa publika je, po običaju, burno navijala za svoje filmske junake. U zimskom periodu, sala se zagrevala bubnjarama smeštenim u uglovima. Filmske predstave su održavane dvaput dnevno (osim utorka) u sedamnaest i devetnaest sati. Pošto je publike bilo sve manje bioskop je zatvoren krajem šezdesetih godina. U gradu su se, u to vreme, otvarale modernije sale sa interesantnijim repertoarom. Tehnička opremljenost bioskopa, u Domu kulture „Braća Baruh“, bila je u veoma lošem stanju a u enterijer se nije ništa godinama ulagalo što je ubrzalo njegovo zatvaranje. Poslednja bioskopska predstava bio je film Veljka Bulajića „Bitka na Neretvi“.

Početak sedamdesetih godina prizemlje zgrade dato je na korišćenje članovima SSRN (Socijalistički savez radnog naroda) i društveno - političkim organizacijama Prve mesne zajednice kasnije nazvana Mesna zajednica „Donji grad“ pri Starogradskoj beogradskoj opštini.

Ovde su održavani uglavnom sastanci raznih komisija, svečane akademije povodom proslava Dana žena (8. mart) Dana Republike (29. novembar) Dana OŠ „Braća Baruh“ (23. april) predavanja, zborovi građana i niz drugih aktivnosti. U jednom periodu na balkonu velike sale bilo je improvizovano streljište Streljačke družine rezervnih vojnih oficira. U velikoj sali održana je jedna od retkih pozorišnih predstava, monodrama Dragana Uskokovića „Čegović“ u izvođenju tek stasalog glumca Dragana Vujića Vujketa.

Nove političke prilike devedesetih godina dovele su do gašenja društveno - političkih organizacija. O sali i prostorijama u prizemlju više niko nije brinuo tako da je prostor u jednom periodu bio potpuno zapušten. „Otkrio“ ga je 1991. godine filmski režiser Darko Bajić i koristio za scenografiju kultnog filma „Crni bombarder“. Još jedna zanimljivost odnosi

se na ovu zgradu. Za potrebe snimanja ovog filma Darko Bajić stavio je na ulaz zgrade tablu sa natpisom „Cinema Rex“. Posle završenog snimanja, tabla je ostala na istom mestu a novi zakupci B-92, odnosno Kulturni centar preuzeo je zatečeni naziv.

Pre njihovog useljavanja ovde je bio magacin u kojem su se smeštale stvari umrlih lica bez srodnika sa opštine Stari grad i obavljale licitacije.

Krajem leta 1994. godine Radio B-92 iznajmio je od opštine Stari grad donji levi deo zgrade u Jevrejskoj broj 16 i pretvorio ga u Alternativni centar odnosno Kuću za kulturu i građanske inicijative. Od samog otvaranja postao je najdinamičniji i najživlji centar za kulturu u kojem su realizovani programi iz oblasti savremene analitičke kulture domaće i strane: likovne umetnosti, muzike, filma, videa, novih medija, promocije, diskusije, pozorišta, radionice, edukativni programi i drugo.

U okviru jednog od multimedijalnih projekata kulturnog centra „Cinema Rex“, u nekadašnjem zdanju humanitarnog društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“, kraju gde je rođen slikar Leon Koen, istoričar umetnosti Nikola Šuica priredio je 5. decembra 1996. godine video instalaciju „Koen slikar“ (video, slajdovi, zvuk).

Među mnogobrojnim projektima realizovanim u Kulturnom centru „Cinema Rex“ pomenimo samo neke: Alter image 96, Art vrt, Bastijen i Bastijena, Beg iz staklene bašte, Civil u uniformi, Corex-Familija, Digitalna demokratija, Dibidon, Društvo mrtvih pesnika, Džem užina, Fantastično Jevanđelje po Virdžiniji, Gnezda zvezda, Istinita priča o Adamu i Evi, Izložba flajera, Yu strip danas, Krugovi znanja, Legenda o kraju sveta, Lepeze, Luča mikrokozma, Ljubav ne košta ništa, Ljubavna afera sunca i meseca, Manjinska prava na Balkanu, Memento, Metateatar, Nemoguće, Ne-živo-živo, Ovo smo mi, Paulin dvor, Ples sa tamom, Podmornica, Pogled na zid 1994-1996, Pozorišna radionica Plavog pozorišta, Priča o mladiću i hiljadu anđela, Radionica 301, Rexsinema, Sajam kratke elektronske forme, Šaputave devojke, Telo koje peva-glas koji plače, Umetnost i novi mediji u Francuskoj,

Umetnost ne spašava svet, Ulični prostor, Urbazona, Vlastito iskustvo, Zimi ili snovi ili putovanje u svim pravcima i niz drugih.

Jedna od prvih velikih izložbi, u obnovljenom prizemlju zgrade u Jevrejskoj broj 16, bila je „Jevreji na Dorćolu - Priča o komšijama kojih više nema“ posvećena Jevrejima Dorćola. Ovu vanserijsku izložbu pripremili su Jevrejski istorijski muzej i B-92 uz pomoć Fonda za otvoreno društvo. Autori izložbe su bili Jovanka Veselinović, Marina Dokmanović i Milica Mihailović a autori postavke Marina Dokmanović i Jeroen de Vries. Svečano otvaranje održano je 10. januara 1997. godine. Izložbu je otvorio izraelski ambasador David Sason. Putem dokumenata prikazani su život i rad, verovanja, slavlja, holokaust i gotovo potpuno uništenje jevrejske zajednice za vreme Drugog svetskog rata u Beogradu. Izložba je bila otvorena do 10. februara 1997. godine.

Na dan otvaranja izložbe, na fasadi zgrade sa desne strane od glavnog ulaza otkrivena je spomen - ploča sa Davidovom zvezdom i tekstom sledeće sadržine:

„Ova zgrada je izgrađena 1923. godine po projektu arh. Samuela Sumbula za potrebe humanitarnih društava „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“. Tokom II Svetskog rata pobijena je većina beogradskih Jevreja. Oni su u ovoj zgradi imali odeljenje za negu starih i bolesnih, prostorije omladinskih klubova a velika sala Doma služila je za sve vrste verskih i društvenih skupova“.

Izložbena postavka u Kulturnom centru „Cinema Rex“ bila je sastavljena iz tri dela. Prvi deo bio je posvećen Dorćolu i njegovim stanovnicima Jevrejima. U maloj prostoriji s leve strane, na podu je bio uvećan deo plana Dorćola sa obeleženim ulicama u kojima su se nalazile glavne ustanove beogradskih Jevreja a na zidovima plakati, reklame raznih jevrejskih firmi i ispisi iz tadašnjeg gradskog registra jevrejskih stanovnika iz nekoliko Dorćolskih ulica.

Drugi deo izložbe bio je posvećen jevrejskim institucijama. Kroz pet zgrada odnosno improvizovanih kućica predstavljen je život Jevreja na Dorćolu. U kućicama, iz kojih se čuo

zvuk, bile su fotografije i dokumenta objašnjavajući njenu namenu a predstavljale su sinagoge, društva, privatne firme.

Treći deo izložbe odnosio se na stradanje i holokaust.

Izložba je bila posvećena Beogradu kojeg više nema, Beograđanima kojih više nema, Jevrejima stanovnicima Dorćola. Bio je to omaž Sefardima koji su u ovom delu grada imali svoju kompaktnu zajednicu još od 16. veka. Ovde su se nalazile najvažnije jevrejske zgrade: opština, sinagoga, ritualno kupatilo (mikva) škola (mildar) humanitarna i verska društva. Tokom 1941/1942. godine uništena je i opljačkana gotovo sva njihova imovina.

U postavci nisu bile prikazane sve ulice u kojima su živeli dorćolski Jevreji već samo one gde su se nalazile značajnije zgrade: Cara Dušana, Cara Uroša, Dobrice Milutinovića Jevrejska, Kralja Petra i Solunska (današnji nazivi).

Ovom izložbom autori su, putem arhivskih dokumenata, na najbolji način uspeali da prizovu jedan nestali svet, njegove običaje, tradiciju, religiju i svakidašnji život.

Posle Beograda izložba je, u saradnji sa Centrom za kulturu i informacije nemačke pokrajine Turingen, otvorena u zgradi stare sinagoge u Erfurtu (Nemačka) i trajala je do 24. juna 1997. godine.

Povodom zatvaranja izložbe „Jevreji na Dorćolu - Priča o komšijama kojih više nema“, u Kulturnom centru „Cinema Rex“, 24. februara 1997. godine, odigrana je pozorišna predstava „Slike iz života dorćolskih Jevreja“. U multimedijalnom kolažu, sastavljenom od fragmenata slika (šabat večera, venčanje i sl) prikazani su običaji i kultura iz sefardskog života a nastupili su: Drita Tutunović, Mihailo Jovanović, Predrag Ejđus, grupa Huliot i drugi. Dramatizaciju i režiju uradio je Stefan Sablić a realizaciju su pomogli Džoint i B-92.

U okviru projekta „Srbija: Sounds global - Živa tradicija“, predvođena kantorom Beogradske sinagoge Stefanom Sablićem, grupa „Šira Ufila“ (u prevodu s hebrejskog „Pesma i molitva“) nastupila je u Kulturnom centru „Cinema Rex“ 20. marta 2003. godine.

Na koncertu su izvedene kompozicije s pesmama na hebrejskom, ladino, turskom, arapsko - hebrejskom, grčkom i srpskom jeziku. Melodije koje su, predstavljale putovanje kroz muziku Sefardskih Jevreja, svirane su na instrumentima ut (arapska lauta) violina, perkusije (darabuka i bendir) nej i kaval a među izvođačima su bili: Božidar Obradinović, Đorđe Stjepović, Elad Gabaj, Jona Rehavi, Stefan, Sablić i Žorž Grujić.

Restauracija fasade

S obzirom da se zgrada nekadašnjeg humanitarnog društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ u Jevrejskoj broj 16 na Dorćolu, nalazi u okviru celine „Stari Beograd“, koja uživa status prethodne zaštite i kao objekat ima arhitektonsko - urbanističku i kulturno - istorijsku vrednost, odlučeno je (1. decembra 2004) da se obavi revitalizacija njene fasade koja je bila u lošem stanju. Na osnovu sačuvanih fotografija iz arhive Jevrejskog istorijskog muzeja i građevinske dokumentacije s planovima zgrade, koja se čuvaju u Istorijskom arhivu Beograda, pristupilo se izradi projekta koji je uradio Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda. Odgovorni projektanti su bili Mirjana Dedić - Nikitović i Svetlana Ivančević. Za izvođenje građevinskih radova, u vrednosti od 7, 1 miliona dinara, sredstva su obezbeđena iz gradskog budžeta. Prilikom konzervatorsko - restauratorskih radova na zgradi 2006. godine su zamenjeni prozori, krovni pokrivač, ulazna vrata i vraćene Davidove zvezde na ulazu (izuzev na mansardi zbog problema sa stanarom) i natpis u visini drugog sprata na srpskom i hebrejskom jeziku „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“. Uz pomoć Vrhovnog rabina Srbije Isaka Asiela, preveden je i vraćen nekadašnji natpis na hebrejskom jeziku iznad ulaznih vrata: „Ne odbaci me pod starost kad me izda snaga, ne ostavi me“ (Ps 71). Reč je o devetoj molitvi za Božju milost u starosti iz 71-og Davidovog Psalma. Pored ovog natpisa stavljen je i prevod na srpski jezik.

Prilikom izvođenja građevinskih radova na restauraciji fasade, radnici preduzeća „Ornament inženjering“ su privremeno skinuli spomen - ploču, otkrivenu prilikom otvaranja dokumentarne izložbe „Jevreji na Dorćolu - Priča o komšijama kojih više nema“ (10.1.1997). Spomen - ploča je na volšeban način nestala sa gradilišta i od tada joj se gubi svaki trag. Ona je podsećala ne samo na vreme kada su se u zgradi nekadašnjeg religioznog i humanitarnog društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ u Jevrejskoj 16 na Dorćolu, između dva svetska rata, nalazile prostorije jevrejskih društvenih organizacija i Dom starica i staraca Mojsijevaca nego i na tragičnu sudbinu njegovih poslednjih korisnika kada su početkom 1942. godine, iz ove zgrade, odvedni iz ambulante i Doma starica i staraca Mojsijevaca i ubijeni u kamionu dušegupki na putu do stratišta u Jajincima.

Spomen - ploča podsećala je na tragičnu sudbinu svih beogradskih Jevreja nastradalih u holokaustu za vreme Drugog svetskog rata.

REČNIK

AKAFORT (hebr) - kruženje oko nekog objekta u povorci: može biti posmrtni kovčeg ili oltarski deo. Formiranje kružnih procesija je stari primitivni običaj i nastao je iz praznoverja da je svet pun duhova i da postoje mnoga magična sredstva koja ih mogu savladati. Jedno od najboljih je upotreba kruga koji se naziva „magični krug“.

ALIJA (hebr) – imigracija, useljavanje u Izrael, uspon, penjanje na sto za čitanje Tore, gornji sprat kuće, ravan krov - solarijum.

AMULETI (hebr.nem) - mali predmeti koji se nose na telu (kamen, luk i sl) u cilju zaštite od neželjenih posledica.

AŠKAVA (hebr) - sefardska molitva za umrle.

AŠKENAZI (hebr) - deo jevrejskog naroda kome je govorni jezik jidiš ili nemački. Živeli su u zemljama Srednje Evrope. Od 12. do 16. veka naselili su se u Istri i Sloveniji odakle su proterani u 16. veku. U osamnaestom i devetnaestom veku doseljavaju se i zadržavaju na teritoriji Hrvatske, Slovenije i Vojvodine. Imaju neke obrede drugačije od Sefarda i na drugi način izgovaraju pojedine samoglasnike i suglasnike hebrejskog pisma.

BAT MICVA (hebr) - čin inicijacije, uvođenje u versko punoletstvo devojčica sa navršениh dvanaest godina. Običaj je novijeg datuma i nastao je u periodu emancipacije žena. Zvanično je uveden u Francuskoj i Italiji odakle se proširio i na druge zemlje. Obredi se održavaju u hramu uz čitanje molitve, kod kuće ili u školi. U nekim sredinama se ne slavi kao verski obred, nego kao rođendan u krugu porodice.

BAR MICVA (hebr) - proslava verskog punoletstva muškarca s navršениh trinaest godina. Obavlja se u sinagogi kada se dečak poziva pred Toru. Tada postaje punopravan član

jevrejske zajednice i odgovoran je za svoja dela pred Bogom. Običaj je da na bar micvu otac deteta priredi svečanost kod kuće na kojoj dečak drži govor poučne sadržine. To je prilika da izrazi roditeljima svoju zahvalnost za njihovu ljubav i brigu za njega.

BEN MIDBAR (hebr) - sinovi pustinje, prva šihva (odred životnog doba) u omladinskim skautskim organizacijama.

BRIT MILA (hebr) - b'rit mila, berit mila, obred obrezivanja muškog deteta osmog dana posle rođenja kojim se odstranjuje nabor na vrhu polnog organa. Ovim činom dete stupa u takozvani Avramov savez. Jevreji su se strogo pridržavali ovog običaja čak i u uslovima kada je to bilo zabranjeno pod pretnjom smrću. Obred je postao simbol jevrejstva koji predstavlja odluku roditelja da sina vaspitava kao Jevrejina. Obavlja se u hramu, kod kuće ili u bolnici. Posle obrezivanja, otac deteta priređuje gozbu.

CIONIZAM - jevrejski nacionalni politički pokret za stvaranje samostalne nezavisne države u Palestini, organizaciono učvršćen na Prvom cionističkom kongresu održanom od 29 do 31.8.1879. godine u Bazelu zaslugom Teodora Hercla (1860 – 1904). Naročito se razvio posle Prvog svetskog rata kada je Velika Britanija okupirala Palestinu. Do Drugog svetskog rata useljavanje u Palestinu bilo je ograničeno i praćeno mnogobrojnim krvavim incidentima sa arapskim življem. I pored toga naseljeni Jevreji iz svih delova sveta postupno su izgradili čisto jevrejska naselja. Cionizam je dostigao svoj cilj stvaranjem države Izrael.

DISKOS - okrugli metalni tanjir za skupljanje priloga za zejtin pri pomenima ili sveće.

ESTERA - biblijska ličnost, jevrejska princeza iz „Knjige o Esteri“.

GALUT (hebr) – raseljenost po svetu, izgon, dijaspora.

GEMARA - predaja, usmeno jevrejsko predanje zapisano u III veku. Deo drugog dela Talmuda u kojima se tumače propisi u Mišni.

GEMILUT HASADIM (hebr) - ukazivanje usluga, milosrđe, dobročinstvo.

HAGADA (hebr) - naziv obredne knjige u kojoj je zapisan ceo domaći ritual prve večeri praznika Pesah, s blagoslovima, molitvama i pričama o izlasku Jevreja iz Egipta pod voćtvom Mojsija. Hagada u prevodu znači obznaniti ili pročitati priču. Po bogatoj ilustraciji najpoznatija je Sarajevska hagada iz 14. veka pisana u Španiji.

HAHŠARA (hebr) - osposobljavanje za manuelan rad u cilju odlaska u Palestinu; sprovodi se u gradu (zanati) ili na selu (poljoprivreda) u grupama na većim dobrima.

HANUKAT ABAJIT - svečanost povodom ulaska u novu kuću ili stan.

HAMIŠA ASAR BIŠVAT (hebr) - Tubišvat, Hamišoši, Frutas. Petnaesti dan u mesecu ševatu (januar-februar) opisuje se u Mišni kao Nova godina drveća. Praznik se još naziva Praznik voća. Kod Jevreja u bivšim jugoslovenskim krajevima, običaj je bio da se za ovaj praznik na sto iznesu razne vrste voća (blagoslov pre uzimanja se izgovara nad smokvom, vinom, narom, maslinom, urmom). Deci se pripremaju kese sa voćem. U hramu nema posebnog rituala i ne sme da se posti.

HANUKA (hebr) - praznik kojim Jevreji evociraju uspomenu na pobedu Makabejaca u borbi za političku samostalnost Judeje (167-140) p.n.ere. Slavi se osam dana 25. meseca kisleva (novembar-decembar) i svaku noć se pali po jedna sveća. Zovu ga Praznik sveća ili Praznik svetlosti. Čestita se sa: „Hanuka lesimha“ ili „Hanuka alegre“ (Radosna Hanuka).

HATIKVA - pesma od devet strofa koju je prvi put napisao galijski pesnik Naftali Herc u Jašiju 1871. godine i nazvao je Tikavatena (Naša nada). Na Prvom cionističkom kongresu održanom 29-31.8.1897. godine u Bazelu postala je himna cionista. Kasnije je aranžirao kompozitor Paul Benhajm muzikom zasnovanom na rumunsko – jevrejskoj narodnoj pesmi. Tekst je menjan više puta do konačne forme 1948. godine kada je postala nacionalna himna države Izrael. Melodiju je komponovao Leo Korb. U sadašnjem obliku pesma se sastoji iz jedne strofe i refrena originalne pesme. Najvažnija promena koja se desila u tekstu jeste da Jevreji više ne teže povratku u Cion, već da stvore slobodnu državu u njemu.

HAVDALA (hebr) - subotnja molitva, obred kojim se kod kuće označava kraj Šabata i početak radne sedmice.

HAZAK VEEMAC (hebr) - biblijski pozdrav: Budi jak, hrabar. Skautski pozdrav: Budi spreman.

HEVRA KADIŠA (hebr.aram) - jevrejsko sveto pogrebno društvo. Versko dobrotvorno društvo koje je od davnina postojalo u jevrejskim opštinama sa razrađenim statutima, unutrašnjom disciplinom i ciljevima; posete bolesnicima, nabavka lekova i lekara, obavljanje celokupnog rituala oko sahrane umrlih. Sve usluge društvo je za siromašne članove opštine obavljalo besplatno.

INICIJACIJA (lat) – uvođenje, upravljanje, posvećivanje. Običaji i obredi kojima se dečak proglašava momkom a devojčica devojkom.

IRGUNI (hebr) - cionistička paravojna grupa u zemlji Izraela. Postojala je od 1931-1948 godine.

JALIJA (turs. arap) - obala, kej.

JEŠIVA (hebr) - jevrejska verska škola u kojoj se uči Talmud. Posle završene osnovne verske škole (kod Sefarda, mildar, kod Aškenaza, heder) nastavlja se studiranje u ješivi. Viša rabinska škola.

JIŠUV – naseljenost, pokret za naseljavanje Palestine.

JOM KIPUR (hebr) - najveći verski praznik Jevreja, najsvetliji dan u jevrejskoj godini. Dan pokajanja, pomirenja i praštanja; poslednji od deset dana pokajanja posle praznika Raš ašana. Slavi se u postu i molitvi za duše umrlih. Tog dana se ništa ne jede, ne pije, ne pere se, ne stupa se u seksualne odnose, niti obavlja bilo kakav posao. Vernici po čitav dan provode vreme u sinagogi uz čitanje brojnih molitvi. Uoči Jom kipura obavlja se ritualno kupanje i traži oprostaj od onih kojima je nanescena neka nepravda. Takođe se ne koriste proizvodi

modernog doba kao što su automobil, televizor, radio i drugo da bi se u potpunom uzdržavanju ostvarila što veća bliskost sa Bogom.

JUZLIME - poslastica od oraha i meda.

KABALA (hebr) - srednjovekovni jevrejski i filozofsko - religijski misticizam

KANTOR (ašken) hazan (hebr) - predvodnik molitve u sinagogi, muzički i liturgijski obrazovana osoba.

KIDUŠ (hebr) - molitva kojom se blagosilja subota i subotnja večera ili neki drugi jevrejski praznik.

KKL - Keren kajemet lejizrael; jevrejski narodni fond za otkup palestinske zemlje. KKL je osnovan na Petom cionističkom kongresu održanom 26-30.12.1901. godine u Bazelu.

LADINO - jevrejsko - španski, žudeo - espanjol, đudezmo, govorni jezik španskih sefardskih Jevreja na kojem su pisali religijske knjige i druga dela. Nastao je na bazi leksike pretklasnog srednjovekovnog španskog jezika s primesama hebrejskih i aramejskih reči i onih iz neposredne okoline (turskih, grčkih, srpskih i drugih). Za štampanje knjiga koristili su polukurzivno pismo takozvano raši pismo a pismo kojim su se služili naziva se sefardski kurziv. U novinama koje su izlazile dvadesetih godina 20. veka tekstovi na ladinu štampani su latinicom.

LAG BAOMER (hebr) – Lag ba Omer, praznik u jevrejskom kalendaru. Praznuje se 18. Ijara u spomen na pobedu Bar Kohbe nad Rimljanima i prestanka kuge koja je zavládala među učenicima Rabi Akibe u drugom veku pre nove ere. Slavi se kao praznik učenika. Na Lag baomer jevrejska deca i omladina odlaze u prirodu gde se organizuju igre vojničkog karaktera da drvenim lukovima i strelama podražavajući ustanike.

LIMUD (hebr) - zajednička molitva koja se organizuje u kući ili sinagogi na dan smrti člana porodice.

MACA – kod Sefarda, maces (aškenaski). Beskvasni hleb. Vrsta hleba koja se jede za vreme praznika Pesah. Naziva se i lehem oni (hleb siromašnih). Beskvasni hleb u obliku tankih pločica. Osam dana za vreme praznika Pesah zabranjeno je jesti bilo kakvo jelo u kojem ima kvasca.

MAGEN DAVID (hebr) - Davidov štit, Davidova zvezda. Šestokraka zvezda napravljena od dva ravnokraka trougla sa zajedničkim središtem. Stavljena u suprotnim smerovima i čiji su uglovi usmereni na šest strana (gore, dole, istok, zapad, sever, jug) simbolizujući da je Bog svuda. Od prvih vekova računanja vremena, postao je znak jevrejstva. Ime je dobio po Davidu prvom kralju Judeje i Izraela. Od Srednjeg veka se često pojavljuje u sinagogama i obrednim predmetima. Na amuletima se upotrebljavaju crteži višestrukih zvezda ali i petokrakih. Na prvom cionističkom kongresu 1897. godine u Bazelu, izabran za nacionalni simbol. Danas je sastavni deo zastave države Izrael.

MAKABEJCI - braća Jude Makabija. Jevrejska sveštenička porodica koja je organizovala uspešnu pobunu protiv Antioha IV Epifana u Palestini i koja je ponovo osveštala Jerusalimski hram.

MAOZ CUR - „Moćna stena“; tradicionalna pesma koja se peva za praznik Hanuka.

MEGILAT ESTER (hebr) - knjiga o Esteri. Ova megila je jedna od pet megilot (Hameš megilot) u Bibliji. Uz poseban napev, recituje se u sinagogama uoči Purima i narednog jutra. Priča o tome kako je mlada Jevrejka kao kraljica Persije koristila svoj uticaj da bi spasla svoj narod od istrebljenja koje je pripremao Aman. Pisana je kao i Tora rukom, na pergamentu. Obično stoji u drvenoj ili metalnoj futroli sa ugraviranim imenom vlasnika..

MENORA (hebr) - sedmokraki svećnjak na kojem se za vreme praznika Hanuka pali po jedna sveća. Sedam krakova simbolizuje sedam dana u nedelji. Deca i ukućani se posle paljenja sveća daruju poklonima.

MEZUZA (hebr) - mali pergamentni svitak – od drveta ili metala – pričvršćuje se u kosom položaju u desni dovratnik na vratima jevrejskih kuća na kojem su rukom, hebrejskim slovima ispisana dva odlomka iz pete knjige Mojsijeve: „Čuj Izraelu“ i „Ako se budete pridržavali mojih zakona“. Na poleđini svitka napisana je reč „Šadaj“ (Svemogući). Pri ulasku i izlasku iz kuće obaveza je da se mezuzza dotakne prstima i prsti poljube.

MIDRAŠ (hebr) - zbornik pouka zapisanih narodnih legendi i priča o drevnim učiteljima kojima se objašnjavaju pojedini delovi Nauka - Biblije. Rabinska analiza tekstova Tore. Postoje dve analize Midraša: Hagada (moralna) i Midraš Halaka (zakonska).

MIKVE (hebr) - ritualno kupatilo s tekućom vodom što je u jevrejskoj veri veoma važno. Voda je prvobitni izvor svih živih bića i smatra se da ima moć pročišćavanja, obnove i izgradnje života. U mikve se odlazi uoči Šabata i još u nekim posebnim slučajevima (uoči venčanja, pre i posle porođaja i slično). U mikve treba tri puta zaroniti uz kazivanje posebnog blagoslova.

MILDAR (lad) - melder, osnovna verska škola kod Sefarda.

MIŠNA (hebr) - zbornik propisa iz jevrejskog prava koji je sastavni deo Talmuda.

MOJSIJEVAC - pripadnik jevrejske religije.

MURTAŽA (lad) – košulja u kojoj se sahranjuju umrli.

ONEG ŠABAT - subotnje uživanje. Po jevrejskim propisima svaki Jevrejin je dužan da subotom uživa u ukusnim jelima. Od 20.veka Oneg šabatom se nazivaju društva koja organizuju razne priredbe verskog, društvenog i kulturnog sadržaja, a održavaju se petkom uveče ili subotom po podne.

PESAH (hebr) - Pasha, praznik koji se slavi u znak sećanja na oslobođenje Jevreja iz egipatskog ropstva pod vladavinom Mojsija. Počinje 15. dana meseca nisana i traje osam dana. Tokom praznika obavezno se jede beskvasni hleb i beskvasna hrana. Naziva se Praznik proleća (Hag aaviv) i Praznik beskvasnih hlebova (Hag amacot).

PSALMI (lat) - stari književni rad posebno razvijen kod Jevreja. Istoimena starozavetna knjiga je zbirka 150 zapisanih pesama iz raznih vremena čija je konačna redakcija izvršena verovatno sredinom drugog veka pre nove ere. Jevrejske religiozne pesme; sastavni deo Starog zaveta. Pesme su pevane uz pratnju svirala u svetištu a prema sadržaju se razlikuju; hvalospevi, narodne tužbalice, kraljevske zahvalnice, podsednice, žalopojke za domovinom (cionske) i hvalospevi pojedinaca. Neki su pripisani kralju Davidu a u pećini kraj Kumrana su nađeni apokrifi pisani u starozavetnom psalmodijskom stilu ali prilagođeni idejama njihove zajednice. Značajan su deo jevrejske hrišćanske liturgije.

PURIM (hebr) - Esterin praznik. Simbol borbe za opstanak jevrejskog naroda. Slavi se kao sećanje na jedan istorijski događaj iz petog veka pre nove ere. Dan radosti i veselja koji se slavi 14 i 15 meseca adara (mart-april) u spomen izbavljenja Jevreja od masovnog pokolja koji je, prema predanju, pripremio haman ministar persijskog kralja Ahašveroša. Purim se provodi u gozbi i veselju. Toga dana razmenjuju se pokloni, daruje se sirotinja, organizuju opklade a u sinagogama se čitaju posebne molitve i Megilat Ester.

RABIN (hebr) - rabiner, rabi; jevrejski sveštenik i veroučitelj.

ROŠ AŠANA (hebr) - Roš hašana (jidiš) praznik jevrejske Nove godine. Slavi se prvog i drugog meseca tišrija (septembar-oktobar). To je početak verskog kalendara u prvoj jeseni, doba kad čovek treba da sredi svoj život. Jevreji su verovali da je na taj dan stvoren svet. Nekad je bio običaj da se toga dana oblači za sinagogu belo odelo, svira se iz trube, pa se zvao „Dan trube“. Pozdravljalo se sa: „Neka budete upisani u knjige života“, „Dobra godina“. Običaj je da novogodišnja večera počne nečim slatkim: voće ili hleb umakali su se u med da simbolizuju slatku godinu. Izbegavalo se da se jedu orasi jer ne donose sreću za razliku od ribe. Takođe, toga dana se izbegava uzimanje bibera i ljutog jela. Posle ovog praznika počinje pokajnički period koji traje deset dana i završava se Jom kipurom.

SEFARDI (hebr) - Jevreji koji su proterani iz Španije 1492. godine a iz Portugalije 1497. godine. Termin potiče od hebrejske reči Sefard – Španija. Naselili su se po zemljama severne Afrike, Balkanskog poluostrva, Holandije i Engleske.

SEUDA ŠLIŠIT - seuda šelišit, treći obrok u subotu odmah posle završetka Šabata.

SINAGOGA (grč) - naziv jevrejske zajednice i bogomolje, skupština, opština.

ŠABAT (hebr) - subota. Najvažniji jevrejski praznik. Dan odmora kada je zabranjen svaki rad, vožnja čak i pušenje. Slavi se u znak sećanja na to da je Bog šest dana stvarao svet a sedmog dana se odmarao. Na Šabat je zabranjeno raditi, paliti vatre i svetlo. Vreme se provodi u odmoru i svečanom raspoloženju. Počinje u petak sa zalaskom sunca a završava se u subotu posle zalaska sunca. Vezuje se za legendu o stvaranju sveta, za propise o humaniziranju društvenih odnosa i ljudskog rada i kao sećanje na iseljenje iz Egipta. Starozavetni tekstovi pominju da je bilo zabranjeno jevrejskim vojnicima da se brane u slučaju napada subotom što su neprijatelji znali da iskoriste. Zato je zabrana ukinuta u doba makabejskog ustanka 165. godine pre nove ere. Po domaćinovom povratku iz sinagoge, uz obavezan pozdrav: „Šabat šalom“ (Mir suboti) porodica se okuplja u domovima i sto se praznično postavlja; za početak subotnjeg praznika ispija se čaša vina uz posebnu molitvu kiduš a za završetak uz molitvu havdala. Karakteristična jela za petak uveče su: beli hleb, riba, i vino. Specijalnu svetiljku pali u petak uveče, u vreme početka šabata, uvek majka uz određeni blagoslov.

ŠALIJA - omladinski instruktor u cionističkoj ideologiji.

ŠEMA JIZRAEL (hebr) - Čuj Izraelu, početak najznačajnije jevrejske molitve.

ŠIVA (hebr) - sedam, sedenje uz odar. Sedam dana obavezne žalosti s pokojnim srodnikom. Kod veoma pobožnih se tokom ove sedmice sedi u kući na podu. Muškarci koji se briju ne briju se, žene se ne češljaju i ne održavaju se seksualni odnosi. Običaj je da svih sedam dana u kući žalosti gori sveća ili kandilo.

TALMUD (hebr) - učenje, pored Biblije, Tanaha (Sveto pismo) najveći pisani zbornik usmenog predanja koje je nastalo vekovima posebno u izmenjenim društveno-istorijskim i ekonomskim uslovima posle povratka iz vavilonskog ropstva u VI veku pre nove ere. Pored rasprava o verskim i obrednim pitanjima, sadrži rasprave i odluke iz privatnog, finansijskog, bračnog, krivičnog i drugog prava. Rasprave su sastavljene u zbornicima Mišna (učenje ponavljanjem) i Gemare (predanje). Postoje dva zbornika: Jerusalimski talmud (objavljen u Palestini oko 200-400 god) i Vavilonski talmud (nastao u jevrejskim zajednicama na teritoriji nekadašnjeg Vavilona).

TANAH (hebr) - hebrejski naziv za jevrejsko Sveto pismo (Stari zavet) skraćeni naziv Biblije, prema prvim slovima naziva starozavetnih knjiga: Tora (nauk) N' viim (Proroci), K' tuvim (Spisi).

TIKUN HACOT (hebr) - jevrejsko versko društvo za ponoćne molitve.

TIPŠITI - patišpajn preliven špinovanim šećerom.

TORA (hebr) - nauk, nauka, zakon. Pet knjiga Mojsijevih (Petoknjižje) u kojima je pored zakonskih propisa zapisana i istorija jevrejskog naroda do smrti Mojsija. Često sinonim za celu Bibliju, Sveto pismo.

WIZO - Womens International Zionist Organization (Međunarodna ženska cionistička organizacija) osnovana 1921. godine u Londonu.

ZEREK (arap.turs) - Zejrek, uzbrdica, vidik, mudar, trezan.

ZOHAR (hebr) - sjaj, blesak, biblijski komentari u kojima su osnovne postavke kabalizma i jevrejskog misticizma. U Izraelu se na taj dan hiljade vernika upućuju na Zoharov grob koji se nalazi u Meronu blizu Safeda (Cefat).

IZVORI

Istorijski arhiv Beograda

Arhiva planova i zgrada Beogradske opštine: Tehnička dokumentacija F III – 28 - 1923, fascikla 34 – 27 – 1938.

Jevrejski istorijski muzej

Aleksandar Mošić „Jevreji u privredi Beograda između dva svetska rata“.

Aleksandar Fredi Mošić „Jevreji u Beogradu od Singidunuma do Vajsenburga“.

Aleksandar Demajo „Prilog istorijatu Jevrejske zajednice u Beogradu u periodu između dva svetska rata“, Beograd, 1984.

Dokument o pravno ekonomskom i društvenom položaju Jevreja u Beogradu.

Društvo Dom starica i staraca Mojsijevaca: Sporazum za osnivanje Doma za starce i starice Mojsijevce u Beogradu.

Elaborat o tehničkom prijemu zgrade u Jevrejskoj broj 18.

Hemeroteka: Priča o komšijama kojih više nema.

Ivana Vučina „Uslovi i brzina zamene jezika u sefardskoj zajednici u Beogradu“, Beograd, 2004.

Jelena Pjevac „Šabat na Doróolu – običaji beogradskih Sefarda vezani za jevrejski praznik“, Beograd, 2004.

Jevrejske društvene organizacije između dva svetska rata, kutija 9, 10, 11: „Hašomer hacair“, „Magen David“, „Tehelen lavan“, „Maks Nordau“.

Luci Petrović „Organizovana jevrejska zajednica u Beogradu“.

Moric S. Levi „Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača, O likvidaciji Jevreja iz Beograda“, 1991.

Pravila društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ 1910, 1921. godine.

Pravni odsek: Jevrejska 16, 1944 – 1950, kutija 333.

Prof. Rafailo Blam „Jevrejska kulturno – umetnička društva i njihov značaj za održavanje jevrejstva u Jugoslaviji“, Beograd, 1973.

Radivoje Davidović „Od Daviča do Čelebonovića -Ulice Beogradskih Jevreja, Beograd, 2009.

Verski život, praznici i običaji.

Život i rad Beogradske opštine do 1941. godine, kutija 1-2.

Život i rad Opštine od 1945. godine: Zapisnici sa sednice Srpsko - Jevrejske verske opštine u Beogradu 1944 -1945. godine, Izveštaj za Skupštinu Privremenog opštinskog odbora.

Savez jevrejskih opština Srbije

Aleksandra Saša Gavrić „Urbanistički razvoj jevrejske četvrti – nastanak i nestanak Jevrejske male u Beogradu“, 2008.

Dragoljub Obradović „Organizacija i rad Jevrejske zdravstvene službe u Beogradu 1941 - 1942“, Beograd, 1970.

Štampa

Beogradski jevrejski glasnik

Beogradske novine

Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd

Bilten Saveza jevrejskih opština Srbije, Beograd

Bilten Jevrejskog istorijskog muzeja, Beograd

Bilten Jevrejske opštine u Beogradu

Borba, Beograd

Danas, Beograd

Dnevnik, Novi Sad

Jevrejski pregled, Beograd

Kadima, Beograd

KWh, Beograd

Otadžbina, Beograd

Politika, Beograd

Stari grad, Beograd

Vesnik Jevrejske sefardske veroispovedne opštine, Beograd

Židov, Zagreb

Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda

Foto dokumentacija; „Oneg Šabat“ Jevrejska 16“, projekat restauracije fasade, Beograd, april, 2003. sign. 1929. „Uslovi čuvanja održavanja i korišćenja kulturnih dobara koja uživaju status prethodne zaštite i mere njihove zaštite za potrebe plana detaljne regulacije za područje ulica Francuske, Cara Dušana, Tadeuša Košćuška i postojeće pruge na Dorćolu“, sign, KU 627.

LITERATURA

Ana Rolinger *Hebrejski -jezik svete zemlje*, No limit books, Beograd, 2000.

Branislav Božović *Stradanje Jevreja u okupiranom Beogradu 1941 – 1944*, Srpska školska knjiga, Beograd, 2004.

Bogumil Hrabak *Jevreji u Beogradu do sticanja ravnopravnosti (1878)* Srpski genealoški centar, Beograd, 2009.

Cadik Danon *Zbirka pojmova iz judaizma*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1996.

Ceo Beograd, adresno informativna knjiga za Beograd, Zemun i Topčider, Ruska misao, Beograd, 1922.

David Montijas *Običaji i praznici kod Jevreja*, Jevrejska opština Pančevo, 2008.

Dejvid Dž.Goldberg, Džon D. Rejner *Jevreji, istorija i religija*, Clio, Beograd, 2003.

Divna Đurić-Zamolo *Beograd sa starih fotografija*, Turistička štampa, Beograd, 1968.

Divna Đurić-Zamolo, Jaša Almulji, Aleksandar Demajo, Aleksandar Levi *Jevreji u Beogradu*, Jevrejska opština Beograd, 1989.

Dr Vidosava Nedomački *Umetnička obrada metala za jevrejske praznike i obrede*, Jevrejski istorijski muzej, Beograd, 1974.

Dr Dušan J. Popović *Beograd kroz vekove*, Turistička štampa, Beograd, 1964.

Drita Tutunović *Ladino srpski rečnik*, Nova, Beograd, Beograd, 1992.

Eugen Verber *Uvod u jevrejsku veru*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1993.

Eugen Verber, Milica Mihailović, Hedviga Bošković *Jezik, pismo, knjiga Jevreja u Jugoslaviji*, katalog, Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1979.

Godišnjak, Jevrejsko kulturno-prosvetno društvo „La Benevolensia“, Sarajevo, Potpora, Beograd, 1933.

Grada za bibliografiju jugoslovenske i strane knjige o Beogradu iz knjižnog fonda Biblioteke grada Beograda, knjiga II, Biblioteka grada Beograda, Beograd, 2003.

Hajim S. Davičo *Sa Jalije*, Knjižara D. M. Đorić, Beograd, 1898. Reprint Centar za stvaralaštvo mladih, Beograd, 2000.

Hašomer hacair, Zagreb, 1932.

Harrie Freidenreich *The Jews of Yugoslavia: A Quest for Community*, Jewish Publication Society, Philadelphia, 1979.

Hedviga Bošković *Praznični običaji jugoslovenskih Jevreja*, katalog, Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1986.

Ignjat Šlang *Jevreji u Beogradu*, autorsko izdanje, Beograd, 1926. Reprint hi CAD d.o.o, Novi Sad, 2006.

Ivan Cvitković *Rečnik religijskih pojmova*, Prometej, Novi Sad, 2009.

Izveštaj o radu Uprave Crkveno– školske Jevrejske opštine u Beogradu za period vremena od 11.VI 1924 do 27.VI 1926 . godine, Štamparija M. Karića, Beograd, 1926.

Izveštaj o radu Uprave Crkveno – školske Jevrejske opštine u Beogradu za period vremena od 10.VI 1929 do 20.V 1932 . godine, Štamparija Merkur, Beograd, 1932.

Izveštaj o radu Uprave i odbora Crkveno – školske Jevrejske opštine u Beogradu za period vremena od od 3.VII 1932 do 20.V 1935. godine, Polet, Beograd, 1935.

Jaša Almulji *Živi i mrtvi*, Slobodan Mašić, Beograd, 2002.

Jaša Romano *Jevreji Jugoslavije 1941-1945 žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*, Jevrejski istorijski muzej, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1980.

Jevreji u Beogradu, katalog, Jevrejska opština Beograd.

Jevreji Beograda u prvoj polovini XX veka, Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1984.

Jevrejska Sefardska veroispovedna opština u Beogradu – Izveštaj o radu Uprave i veća za vreme od 6. jula 1935 do 15. maja 1938, Štamparija Polet, Beograd, 1938.

Jevrejski narodni kalendar 5698/1937-38, Beograd, 1938.

Krinka Vidaković-Petrov *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu XVI-XX vek*, Narodna knjiga, Alfa, Beograd, 2001.

Leksikon srpskih arhitekata 19. i 20. veka, Klub arhitekata, Građevinska knjiga, Beograd, 1999.

Mala enciklopedija Prosveta, Beograd, 1986.

Milan Koljanin *Nemački logor na Beogradskom Sajmištu 1941-1944*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1992.

Milica Mihailović *Tradicionalna kuhinja Jevreja bivše Jugoslavije*, autorsko izdanje, Beograd, 1998.

Milica Mihailović, Jovanka Veselinović *Priča o komšijama kojih više nema*, katalog, Jevrejski istorijski muzej, Radio B-92, Beograd, 1976.

Milica Mihailović *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije 1919-1941*, katalog, Jevrejski istorijski muzej, Beograd, 1995.

Milica Mihailović *Sefardska baština na Balkanu*, katalog, Jevrejski istorijski muzej, Institut Servantes, Beograd, 1986.

Milica Mihailović *Judaika u Jugoslaviji*, Dečje novine, Proex Prosveta, Beograd, 1990.

- Mira Sofronijević *Humanitarna društva u Srbiji*, Biblioteka grada Beograda, Čigoja štampa, Beograd, 2003.
- Mirjana Belić-Koročkin, Radivoje Davidović *Povest o braći Baruh*, Dečje novine, Gornji Milanovac, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1988.
- Nebojša Popović *Jevreji u Srbiji 1918 - 1941*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1997.
- Nikola L. Stojanović *Građa za bibliografiju jugoslovenske i strane knjige u Beogradu*, Biblioteka grada Beograda, Beograd, 1974.
- Pavle Šosberger *Osnovni pojmovi jevrejskih običaja i religije*, Prometej, Novi Sad, 1996.
- Rista St. Delić *Jevreji u Jugoslaviji*, izdanje pisca, Beograd, 1938.
- Slavko Lebedinski *Jevrejska perika*, Prosveta, Beograd, 1999.
- Spomenica gospođe Estire Š. Ruso učiteljice na dan proslave 32. godine prosvetnog nacionalnog i humanog rada 1. juna 1924*, Štamparija M. Karića, Beograd, 1924.
- Stari Beograd na crtežima Luke Mladenovića*, katalog, Narodni muzej, Beograd, 2000.
- Sвето pismo Staroga i Novoga zavjeta*, prevod Đura Daničić i Vuk Stefanović Karadžić, Britansko i inostrano biblijsko društvo, Beograd, 1956.
- Ulice i trgovi Beograda*, knjiga A - M, Biblioteka grada Beograda, Beograd, 2004.
- Vojislava Radovanović, Milica Mihailović *Životni ciklus – običaji kod Jevreja*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1989.
- Zbirka naredaba i uputstava 1 (do 25.V 1941)* Opština grada Beograda, Beograd, 1941.
- Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji*, Savez jevrejskih opština FNR Jugoslavije, Beograd, 1952.
- Ženi Lebl *Do konačnog rešenja – Jevreji u Beogradu 1521 – 1942*, Čigoja štampa, Beograd, 2001.
- Židovi na tlu Jugoslavije*, katalog, Muzejski prostor, Zagreb, 1988.
- Živorad P. Jovanović *Iz starog Beograda*, Turistička štampa, Beograd, 1964.

ČLANCI

Albert Alkalaj „Hašomer hacair“, *Vesnik Jevrejske sefardske veroispovedne opštine*, (u daljem tekstu *Vesnik*) Beograd, 1.3.1939.

Apel Društva „Oneg Šabat“, *Židov*, Zagreb, 15.4.1932.

Aron Alkalaj „Život i običaji u nekadašnjoj Jevrejskoj mahali“ u: *Jevrejski almanah 1961-1962*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1962.

Aron Alkalaj „Purim u Jevrejskoj mahali“ u: *Jevrejski almanah 1954*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1954.

Bata Gedaja „Dr Fridrih Pops“ u: *Jevrejski almanah 1955-1956*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1956.

„Beleške“, *Politika*, Beograd, 30.12.1926.

„Beogradska organizacija Sefardskih Jevreja“, *Vesnik*, Beograd, 1.3.1941.

„Beogradska stranica „Židova“, *Židov*, Zagreb, 22.10.1937.

Branko Vujović „Dorćol i crkva sv. Aleksandra Nevskog“ u: *Godišnjak grada Beograda*, knjiga XXVI, Beograd, 1979.

Bogumil Hrabak „Jevreji u Beogradu do kraja XVII veka“ u: *Godišnjak grada Beograda*, knjiga XVIII, Beograd, 1971.

„Dan milosrđa u domu „Oneg Šabat“, *Politika*, Beograd, 13.12.1928.

Danilo R. Vasović „Skrivena istorija: Holokaust u Jugoslaviji“ (17-18 deo) *Danas*, Beograd, 26-28.2.2005.

Divna Đurić-Zamolo „Sačuvani lik Beograda na fotografijama A.Jovanovića, I.Gromana i M. Jovanovića“ u: *Godišnjak grada Beograda*, knjiga XIV, Beograd, 1967.

Divna Đurić-Zamolo „Stara Jevrejska četvrt i Jevrejska ulica u Beogradu“, u: *Jevrejski almanah 1965-1967*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1967.

Divna Đurić-Zamolo „Jevreji graditelji Beograda do 1941. godine“, u: *Zbornik 6*, Jevrejski istorijski muzej, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1992.

„Dnevne vesti“, *Politika*, Beograd, 30.4.1934.

Dr Harijet Frajdenrajh „Jevreji Beograda između ratova“, u: *Zbornik 6*, Jevrejski istorijski muzej, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1992.

Dr J.H.K. (Jakov H. Kalderon) „Predavanje g. dr Jude Levi u „Oneg Šabatu“, *Židov*, Zagreb, 13.1.1933.

Dr Jakov H. Kalderon „Da se otme zaboravu...(Jevrejska mala u Beogradu pre rata)“, *Židov*, Zagreb, 20.9.1938.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 21.5.1932.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 22.11.1932.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 18.12.1932.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 28.12.1932.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 25.1.1933.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 1.4.1933.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 23.4.1933.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 10.6.1933.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 7.11.1933.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 13.11.1933.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 2.2.1934.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 14.2.1934.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 22.4.1934.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 3.11.1935.

„Društva i ustanove“, *Politika*, Beograd, 22.12.1935.

„Društvo Dom starica i staraca i „Oneg Šabat“, *Vesnik*, Beograd, 1.1.1939.

Dr Isak Eškenazi „Stradanje i propast beogradskih Jevreja 1941. godine“, u: *Zbornik 2*, Jevrejski istorijski muzej, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1973.

Dr Jelena Hidvegi–Išak „Sećanja na Jevrejsku bolnicu u okupiranom Beogradu 1941. godine“, *Jevrejski pregled*, Beograd, broj 1-2, 1979.

Estera Konfino „Jedna omladinska proslava“, *Vesnik*, Beograd, 1.1.1941.

„Estira Ruso“, *Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije*, Beograd, april, 1995.

Hajim Davičo „Slike iz Jevrejskog života na Jaliji Beogradskoj“, *Otadžbina*, Beograd, knjiga VII, 1881.

„Hanuka svečanosti u Beogradu“, *Židov*, Beograd, 21.12.1928.

„Hanuka proslava Jevrejskog ženskog društva“, *Židov*, Zagreb, 18.12.1931.

„Iz društva Dom starica i staraca“, *Vesnik*, Beograd, broj 16, 1940.

„Izložba o životu Jevreja na Dorćolu“, *Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije*, Beograd, decembar, 1996.

„Jevrejska mahala u Beogradu“, *Bilten Jevrejske opštine u Beogradu*, Beograd, jan-feb, 1970.

„Juda Makabi od g-đe Ruso“, *Politika*, Beograd, 15.3.1932.

„Koncerti i zabave“, *Politika*, Beograd, 2.1.1932.

„Koncerti i zabave“, *Politika*, Beograd, 11.2.1932.

„Koncerti i zabave“, *Politika*, Beograd, 29.12.1923.

„Koncerti i zabave“, *Politika*, Beograd, 1.1.1924.

„Koncerti i zabave“, *Politika*, Beograd, 3.1.1930.

„Koncerti i zabave“, *Politika*, Beograd, 31.12.1931.

„Koncerti i zabave“, *Politika*, Beograd, 5.2.1933.

„Koncerti i zabave“, *Politika*, Beograd, 11.12.1933.

„Koncerti i zabave“, *Politika*, Beograd, 2.6.1934.

„Kulturno veče Sefardske organizacije“, *Židov*, Zagreb, 6.1.1939.

„Kulturno veče Sefardske organizacije“, *Vesnik*, Beograd, 1.2.1939.

„Kulturno veče Beogradske Sefardske organizacije“, *Vesnik*, Beograd, 1.12.1939.

„Kulturno veče Sefardske organizacije“, *Židov*, Zagreb, 12.4.1940.

L.B.K. „Osvećenje omladinskih stanova“, *Vesnik*, Beograd, 1.2.1939.

L.L. „I Beograd ima svoje Jevreje bez novca“, *Politika*, Beograd, 26.3.1934.

Lazar Ivanović „Teror nad Jevrejima u okupiranom Beogradu 1941-1942“, u: *Godišnjak grada Beograda*, knjiga XIII, Beograd, 1966.

„Lag Baomer“, *Židov*, Zagreb, 28.5.1930.

„Lične i porodične vesti“, *Politika*, Beograd, 28.12.1926.

Marko M. Ovadija „Kroz omladinske stanove“, *Vesnik*, Beograd, 1.4.1940.

„Maks Nordau“, *Beogradski jevrejski glasnik*, Beograd, 11.7.1924

Milivoj Nešić „Jevrejska ulica“, *Stari grad*, Beograd, 15.10.1986.

Milica Mihailović „Saradnja JIM-a (Jevrejski istorijski muzej) i Kulturnog centra Rex“, *Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije*, Beograd, maj, 1996.

M.(iloš) Lazić „Poslednja bioskopska predstava“, *KWh*, Beograd, oktobar, 2009.

Moris Abinum „Prvi koraci na obnavljanju Jevrejske zajednice u Beogradu 1944“, *Jevrejski pregled*, Beograd, sept-okt, 1974.

Moric Levi „Stradanje beogradskih Jevreja“, *Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije*, Beograd, oktobar, 1966.

N.B.G. „Svečano otvorenje kena omladinske „A“ grupe Mesne cionističke organizacije“, *Židov*, Zagreb, 17.1.1936.

„O adresi muzeja“, *Bilten Jevrejskog istorijskog muzeja*, Beograd, broj 2, 1994.

„O radu Jevrejskog istorijskog muzeja“, *Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije*, Beograd, decembar, 1997.

„Obnovljena zgrada „Oneg Šabat“, *Bilten Saveza jevrejskih opština Srbije*, Beograd, septembar, 1997.

„Opis Beograda iz 1663“, *Politika*, Beograd, 26.3.1933.

„Osvećenje doma (Hanukat abajit) društva „Oneg Šabat i Gemilut hasadim“ u Beogradu“, *Židov*, Zagreb, 16.3.1923.

P. „Kraljica Ester“, *Politika*, Beograd, 4.3.1931.

„Predavanja“, *Politika*, Beograd, 4.3.1933.

„Predavanja“, *Politika*, Beograd, 6.5.1933.

„Predavanje prof. g. Solomona Kalderona u „Oneg Šabatu“, *Židov*, Zagreb, 31.3.1933.

„Šulhan Aruh, Psalmi“, *Kadima*, Beograd, broj 22, 1967.

Prof. Armando Moreno „Drugovi iz Hašomer hacaira“, *Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije*, Beograd, maj, 2002.

Prof. dr Solomon Adanja „Uz pisma iz logora na Banjici“, u: *Zbornik 3*, Jevrejski istorijski muzej, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1975.

„Priredba društva „Maks Nordau“, *Židov*, Zagreb, 20.11.1936.

Radivoje Davidović „Jalija“, *Stari grad*, Beograd, 15.6.1986.

Radivoje Davidović „Dorćol...“ *Bilten Saveza jevrejskih opština Srbije*, Beograd, broj 10-11, 2006.

Rafailo Blam „Dorćole zbogom“, *Bilten Jevrejske opštine u Beogradu*, jul, 1977.

Samuilo Demajo „Sećanja na Jaliju“, u: *Jevrejski narodni kalendar 5699/ 1938-39*, Beograd, 1939.

Savo Popović „Omaž beogradskim Sefardima“, *Borba*, Beograd, 15.1.1997.

S.(avo) Popović „Evropski doživljaj Orijenta“, *Beogradske novine*, 31.5.1996.

S.D. „Jedan pogled na kulturni i humani rad naše zajednice“, *Vesnik*, Beograd, 1.6.1939.

„Skromna svečanost Doma starica“, *Židov*, Zagreb, 18.12.1931.

Siniša Kovačević „Vremeplov u bioskopu Rex“, *Dnevnik*, Novi Sad, 17.3.2004.

„Skupština društva „Oneg Šabat“, *Židov*, Zagreb, 11.3.1932.

„Skupština društva „Oneg Šabat“, *Politika*, Beograd, 1.5.1933.

„Skupština društva „Oneg Šabat“, *Židov*, Zagreb, 5.6.1936.

„Skupština „Magen Davida“, *Vesnik*, Beograd, 1.12.1939.

„Skupština društva „Magen David“, *Vesnik*, Beograd, 1.4.1940.

„Skupština društva „Magen David“, *Vesnik*, Beograd, 1.3.1940.

„Skupština društva „Magen David“, *Vesnik*, Beograd, 1.3.1939.

„Skupština „Magen Davida“, *Vesnik*, Beograd, 1.2.1939.

„Smeštaj omladinskih ustanova“, *Vesnik*, Beograd, 1.1.1939.

„Svečana komemoracija Šemaji Demajo“, *Politika*, Beograd, 13.11.1933.

Tina Finci „O „Oneg Šabatu“ i Domu starica u Beogradu“, *Jevrejski pregled*, Beograd, broj 11-12, 1973.

„Uspela sportska priredba u „Oneg Šabatu“, *Vesnik*, Beograd, 1.3.1940.

„Vanredna Skupština društva „Magen David“, *Vesnik*, Beograd, 1.9.1939.

Vladimir Živančević „Beogradski Jevreji na Dorćolu - Od Jaliije do Vidin kapije“, u: *Zbornik 6*, Jevrejski istorijski muzej, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1992.

Vladimir Živančević „Od Vidinskog poljančeta do „Helikona u Moskvi“, u: *Beograd u sećanjima 1930-1941*, Beograd, 1983.

Vojislava Radovanović „Održana velika izložba o Jevrejima na Dorćolu“, *Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije*, Beograd, broj 2, 1997.

„Zabave“, *Politika*, Beograd, 4.12.1935.